

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування

Кафедра соціальної роботи,
управління і педагогіки

УДК 364.4-054.73(477)

**ОСОБЛИВОСТІ АУТРИЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ**

Магістерська робота
за освітньою програмою «Соціальна робота»
спеціальності 231 – «Соціальна робота»

Виконала:
студентка VI курсу 661-м групи
Нерез Олександра Олександрівна

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Файчук О. Л.

Миколаїв–2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АУТРІЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	7
1.1. Поняття і сутність аутич соціальної роботи.....	7
1.2. Основні напрямки аутич соціальної роботи.....	14
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ АУТРІЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	21
2.1. Внутрішньо переміщені особи як категорія клієнтів у соціальній роботі.....	21
2.2. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб	32
Висновки до другого розділу	37
РОЗДІЛ 3	
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АУТРІЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	39
3.1. Організація та аналіз результатів дослідження особливостей аутич соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.....	39
3.2. Рекомендації щодо удосконалення аутич соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами	52
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогоднішні події в українському суспільстві через агресивність сусідньої держави спричинили масову дестабілізацію та руйнівний характер фактично в усіх сферах життєдіяльності України. Анексія Криму, військові дії в Донецькій та Луганській областях, а сьогодні й повномасштабна війна в Україні, спричинили масову появу внутрішньо переміщених осіб, які намагалися врятувати свої життя від небезпеки. Україна має велику кількість внутрішньо переміщених осіб, а відтак розв'язання цієї проблеми перестає виступати нагальним завданням лише для влади, але й для громадянського суспільства, і нарешті самих внутрішньо переміщених осіб. Для здійснення успішної соціальної підтримки такої категорії населення важливою умовою є чітке визначення їх потреб та проблем.

Поява та збільшення внутрішньо переміщених осіб через війну в Україні – виклик для нашої держави та її соціальної політики, системи соціальних служб та соціальних працівників, суспільства в цілому як єдиної команди, адже чинна в країні система соціальної підтримки не передбачала роботи з такою великою групою клієнтів, а фахівці не підготовлені для неї, оскільки не володіли належним методологічним інструментарієм для роботи, що дійсно може підвищити емоційний, психологічний, фізичний та матеріальний стан даної категорії населення.

Одним із суттєвих показників надання якісної допомоги як важливих соціально-комунікативних інституцій є ефективність взаємодії всіх верств населення, в тому числі й фахівців соціальної сфери у роботі з внутрішньо переміщеними особами. Для досягнення цієї мети фахівці останнім часом застосовують технологію аутріч, яка містить дієві інструменти побудови взаємозв'язку та діалогу з потенційними клієнтами і може стати провідною сполучною ланкою між тією категорією, яка потребує допомоги та тими, хто її може забезпечити.

Дослідження проблем вимушених переселенців та можливі шляхи їх вирішення відбувається в різних галузях наукових знань – соціології, демографії, філософії, культурології, політології, психології. Серед вітчизняних дослідників, які займаються проблематикою внутрішньо переміщених осіб, можна виділити О. Балакірева, Т. Доронюк, О. Міхеєва, Ю. Муромцева. О. Міхеєва та В. Серєда описали основні причини, стратегії феномену переселення та проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Чинники успішності входження вимушених переселенців до інших умов життя розглядали такі закордонні вчені як К. Уорд, Д. Беррі, У. Кім; наслідки можливої ізоляції вимушених переселенців досліджували О. Філіпова, Л. Ключникова, Т. Гуг. Специфіку соціально-психологічної адаптації вимушено переміщених осіб та психологічні проблеми з якими вони стикаються визначено в роботах О. Соколової, Л. Шайгерової. Класифікацію чинників міжкультурної адаптації з виокремленням індивідуальних та групових факторів було розроблено Т. Стефаненко.

Питання застосування аустріч-технології досліджувалося переважно закордонними науковцями, зокрема, Т. Еріксоном, Е. Форд, А. Педерсон, М.В. Береславською, М. А. Каменською. Проблема сутності поняття «аустріч» розглядалася у працях С. Кейсі, К. Страттон, Е. Форд, М. А. Каменської та ін.

Однак актуальність означеної проблеми, її недостатня розробленість у сучасній теорії та практиці, визначені суперечності щодо комплексного висвітлення застосування аустріч технологій при роботі з внутрішньо переміщеними особами зумовили вибір теми наукової роботи – **«Особливості аустріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами»**.

Мета наукової роботи – на основі теоретично-практичного дослідження особливостей використання аустріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами розробити рекомендації щодо впровадження її в сучасних умовах.

На основі мети наукової роботи сформульовано **наступні завдання**:

- проаналізувати сутність та напрями аутріч соціальної роботи;
- розкрити особливості внутрішньо переміщених осіб як категорії клієнтів соціальної роботи;
- на основі проведеного дослідження особливостей аутріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами розробити рекомендації щодо покращення процесу її впровадження.

Об'єкт наукової роботи – процес соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет наукової роботи – особливості використання аутріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Методологічною основою наукового дослідження є:

– *теоретичні методи*: аналіз літературних джерел щодо проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб; аналіз закордонного досвіду роботи з внутрішньо переміщеними особами; систематизація і узагальнення інформації з метою висвітлення основних вихідних положень дослідницької роботи; метод порівняльного і статистичного аналізу; соціально-інформаційний аналіз (у визначенні соціальної значущості аутріч, його місця в соціумі), соціально-контекстний аналіз (у дослідженні причин актуалізації аутріч), порівняльний аналіз (у виявленні інформаційної специфіки аутріч), метод аналогій (у зіставленні умов запровадження аутріч);

– *практичні методи*: опитувально-діагностичні методи (анкетування, інтерв'ювання, експертна оцінка), узагальнення емпіричних результатів, методи відсоткового розподілу, обробки та метод інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що було уточнено суть та визначено особливості аутріч соціальної роботи з внутрішньо

переміщеними особами; обґрунтовано значення аутріч технологій при роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Теоретичне значення наукової роботи полягає у: розкритті особливостей аутріч технологій, обґрунтуванні їх використання у роботі з внутрішньо переміщеними особами, розробці рекомендацій щодо результативної роботи при використанні аутріч соціальної роботи з досліджуваною категорією клієнтів.

Практична значущість наукової роботи визначається тим, що результати дослідження можуть бути впроваджені в роботу фахівців соціальної сфери, волонтерів, використані в процесі розробки змісту фахових і вибіркових дисциплін для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота».

Апробація. Основні положення, висновки науково-педагогічного пошуку доповідались під час XVI Міжнародної наукової конференції «Ольвійський форум – 2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2022 р.)

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено у 1 одноосібній публікації:

Нерез О.О. Фундаментальні моральні категорії соціальної роботи // Ольвійський форум – 2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XVI міжнар. наук. конф. 23–26 червня 2022 р., м. Миколаїв : тези доп. : Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. – С.35-38.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний текст наукової роботи містить 88 сторінок, з яких основного тексту 72 сторінок, список використаних джерел нараховує 75 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АУТРИЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Поняття і сутність аутріч соціальної роботи

Повсюдне використання глобалізаційних технологій і послуг призвели до необхідності використання аутріч-технології, що вже активно використовується в різних сферах практичної діяльності, а саме: соціальній роботі, маркетингу, SEO оптимізації, лінкбїлдингу, роботі бібліотечних та архівних установ.

У Вікіпедії аутріч (англ. outreach) визначається як «розширення, охоплення чого-небудь». Робота з охоплення соціальними послугами цільової групи (зазвичай соціально незахищеної) у звичному для неї оточенні; вулична соціальна робота; надання соціально-медичної допомоги в місцях збору та/або проживання цільової групи. Часто такі заходи проводяться недержавними організаціями» [2].

На пострадянський простір дане поняття «аутріч» прийшло з-за кордону, де воно позначало неформальну роботу з аудиторією. У широкому розумінні аутріч - це вибудовування стосунків з аудиторією поза формальних каналів спілкування, причому такий контакт може здійснюватися як он-лайн, так і офлайн форматі. Під цим терміном також розуміють роботу з лідерами думок, просвітницьку та місіонерську діяльність [53].

У маркетингу аутріч вважається процесом «організації відносин з людьми, роботою, що виходить за межі офіційної діяльності організацій, зусилля з надання послуг, інформування споживачів та налагодженню контактів з цільовою аудиторією за місцем проживання або проведення дозвілля» [2].

Застосування технології аутріч має на меті зацікавити аудиторію для подальшої взаємодії з нею. Фахівцями використовуються певні інструменти, що охоплюють «поширення листівок і бюлетенів, проведення інформаційних акцій, соціальну рекламу, інформаційні стійки і кіоски в установах і торгових центрах, інформаційні дисплеї, он-лайн статті та публікації» [2].

Аутріч в маркетингу пов'язується із впливом на цільову аудиторію, може відбуватися також за допомогою пошукової оптимізації або методу лінкбیلдингу. Даний метод базується на вибудові схеми посилань (зазвичай на популярних сайтах), за якими користувач потрапляє на сайт об'єкта маркетингу [2]. Результатом лінкбیلдингу є збільшення трафіку сайту об'єкта маркетингу; «залучення частини аудиторії сайту донора; підвищення довіри до сайту від пошукових систем; підвищення пізнаваності бренду або ресурсу серед користувальницької аудиторії» тощо [58].

У Кембридзькому довіднику міститься методологічно важливе для даного дослідження визначення аутріч як «намагання надати послуги або інформацію людям у місці їх проживання або проведення часу» [64].

У бібліотечній практиці аутріч трактується як «наближення бібліотекаря до місця перебування потенційного користувача, тобто «компенсування недообслуговування» [16, с. 24-33.]. Чимало американських дослідників-архівістів в якості синоніма «аутріч» використовує термін інформаційно-пропагандистська діяльність (ІПД). Так, Г. Блейс та Д. Еннс ще наприкінці минулого століття запропонували визначати її як «побудову відносин з метою покращення сприйняття, обізнаності, освіти та використання архівів». На думку Б. Дітца аутріч, як ІПД, має на меті довести значущість архівних установ для суспільства, що стрімко втрачається через розвиток цифрових технологій [63 с. 13].

Завданням архівістів, що організовують інформаційно-роз'яснювальні заходи, повинно бути налагодження так званого «цифрового діалогу» з

користувачами, а не лише надання інформації про їхні послуги та фонди [63, с. 55].

Е. А. Боуден акцентує на необхідності поєднання нових засобів спілкування з користувачами зі вже наявними. Тобто, новітні технології та інструменти не повинні повністю замінити старі форми взаємодії, адже архіваріуси все ще мають справу з постійною ретроспективною або статичною інформацією, зафіксованою за допомогою вже застарілих технологій [63, с. 14].

ІПД державних архівів, на думку К. Дж. Шаффер, сприяє використанню громадянами урядової інформації, що зберігається в установах. Водночас це стимулює користувачів брати участь у наукових дослідженнях, що безперечно є однією з найважливіших цілей роботи державних архівних установ як сховищ джерел ретроспективної інформації [71, с. 3].

Визначають такі принципи здійснення аутріч роботи[2]:

1. Розуміння потреб цільової групи та швидке реагування на них. Цей принцип базується на уважності, гнучкості і чуйності аутріч-працівника до проблем. Надання послуг в рамках аутріч-роботи повинно бути доречним і базуватися на реальних потребах, які визначає сама група, та за участю самої групи.

2. «Рівний-рівному». Найефективнішою є та аутріч робота, що проводиться людьми, які належать відповідній спільноті або ж часто контактують з ним (родичі, близькі, друзі). Вважається оптимальним, коли аутріч роботу проводять самі представники проблемного напрямку, оскільки саме вони знають свої потреби і як їх досягти.

3. Дружнє і толерантне ставлення. Аутріч-працівник своїм ставленням повинен подавати приклад гуманного, співчутливого, неупередженого відношення і розуміння проблеми, їхньої поведінки і зовнішності, стилю життя.

4. Конфіденційність і анонімність. Атмосфера аутріч роботи з різними групами повинна базуватися на довірі, збереженні таємниці та нерозповсюдженні інформації, одержаної аутріч-працівником від бенефіціарів. Особливо важливим є розуміння цього принципу, коли аутріч-працівник консультує клієнта з питань сексуальної поведінки, тестування на ВІЛ та ін.

5. Своєчасне забезпечення цільових груп актуальною і об'єктивною інформацією. Для цього необхідно визначити, якого типу інформації бракує в першу чергу. Інформація повинна бути конкретною, перевіреною (компетентною) і актуальною. Вона повинна покривати потреби визначеної категорії в медичній, соціальній і правовій сферах. Варто також приділяти увагу забезпеченню певної групи різноманітною і корисною інформацією на різні теми життя [2].

Аутріч робота є особливою формою соціальної діяльності. Це соціальна робота поза офісом, поза лікарняної установи - безпосередньо в місці «проживання» цільової групи, «на вулиці». Єдиного визначення аутріч роботи в даному аспекті не існує. Європейський центр з моніторингу наркотиків і наркозалежності пропонує під аутріч роботою розуміти діяльність, спрямовану на «встановлення контакту з клієнтами в звичних для них умовах - на вулиці, вдома, в клубах або в інших місцях». Аутріч дозволяє «працювати з тими цільовими аудиторіями, які не звертаються у звичайні служби. Подібна робота часто апелює до цінностей розвитку і зміцнення суспільства» [28].

В огляді діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я читаємо: «Аутріч-працівники мають справу з неохопленими групами, допомагають їм вижити, стають сполучною ланкою між цими групами та суспільними організаціями та проводять дослідження на місцях. Тут використовується підхід, при якому індивідуальні права дотримуються, а до потреб ставляться з розумінням і не засуджують» [28].

Англійський психолог Р. Хартнолл дав таке визначення аутріч роботи: «Це суспільно орієнтована діяльність, спрямована на встановлення контакту з тими цільовими аудиторіями, з якими не проводиться ефективної роботи ні наявними службами, ні за допомогою традиційних каналів інформування про охорону здоров'я» [28].

У цих визначеннях багато спільного, а тому можна дати наступне визначення: аутріч робота - це досягнення зовні, це активні дії по встановленню і підтримці контакту з цільовою групою для проведення роботи з нею шляхом відвідування місць збору та (або) проживання її представників. Аутріч робота включає надання інформації, консультацій і профілактичних коштів закритим соціальним групам в місцях, звичних для них, тобто там, де вони збираються, живуть і проводять час [21].

У наукових статтях зустрічаємо наступне визначення аутріч - це вулична соціальна робота в закритих соціальних групах, в тому числі серед споживачів наркотиків в звичних для них місцях збору або можливого перебування: в точках продажу наркотиків, наркогнізд, квартирах споживачів, навчальних закладах, наркологічних або інфекційних лікарнях і т. п. Аутріч робота складається з процедури обміну шприців, що обов'язково супроводжується експресом-консультуванням з медичних, соціальних і правових питань; поширенням брошур, профілактичних коштів (презервативів, спиртових серветок, стерильної води для ін'єкцій, вітамінів і пр.); видачею напрямів в різні медичні та соціальні установи [21].

На відміну від медичних установ, служби, що займається аутріч роботою, самі йдуть на контакт зі своїми клієнтами, не чекаючи, поки ці люди звернуться до них за допомогою. Одна з основних задач вуличної соціальної роботи - добитися зміни норм поведінки в групі. Як правило, люди більшою мірою схильні сприймати інформацію від тих, хто ним ближче, хто володіє схожим досвідом, має ті ж проблеми та соціальний статус - тобто. тих, кого вони вважають «рівними». Саме тому аутріч робота

буває найбільш ефективною, коли вона проводиться «рівними серед рівних» [21].

Перші програми по проведенню аутріч роботи серед споживачів ін'єкційних наркотиків з'явилися приблизно 20 років тому, і їх ініціаторами були самі споживачі наркотиків. Організація подібних програм була відповіддю на порушення прав людини, на потребу в наданні споживачам профілактичних знань через зростальну кількість випадків зараження різними вірусними захворюваннями та пов'язаною з цим необхідністю надання психологічних консультацій тим, хто вже інфікований, створення реабілітаційних центрів і надання підтримки людям, що відмовилися від вживання наркотиків, проведення програм замісної терапії (метадонової програми) і захисту інтересів споживачів в уряді та в органах влади [21].

Організація аутріч роботи включає: визначення місць аутріч роботи, періодичність виходів, формування груп аутріч працівників, висновок контрактів з аутріч-працівниками, забезпечення аутріч-працівників посвідченнями, розробку правил проведення аутріч-роботи, схеми реєстрації аутріч роботи, проведення робочих зустрічей аутріч-працівників (не рідше 1-го разу в тиждень), розробку правил проведення робочих зборів. Рішення про того, хто буде займатися аутріч - роботою, залежить від місцевої ситуації, можливостей організації приймати на роботу людей з різних груп, і від бачення того, як робота зможе досягнути найкращих результатів.

Один з важливих моментів в аутріч роботі - мотивація, розуміння проблем і бажання допомогти дозволити їм ці проблеми. Для того, щоб провести цю роботу аутріч-працівнику треба розвинути в собі наступні якості:

- усвідомлення того, що володіння певною інформацією не ставить аутріч-працівника «вище» за людей, з якими він працює. Відповідна категорія населення володіє цінною і корисною інформацією і багатим

життєвим досвідом. Уміння поважати і цінити цей досвід - незамінна якість, що допомагає провести аутріч;

- здатність бути самим собою. Аутріч-працівники не повинні грати не властиві їм ролі, намагатися «підстроїтися» під споживача;

- уважно і відкрито ставитися до тієї інформації, яку аутріч-працівник отримує (як на вулиці, так і від медичних фахівців) і постійно бути в курсі найбільш актуальних потреб тих людей, з якими він працює. Старатися знайти інформацію, що відповідає цим потребам [21];

- уміння уважно вислухати і зрозуміти людину, з якою розмовляє аутріч-працівник;

- чесність перед самим собою. Робота аутріч проводиться в умовах зниженого контролю, і при роботі на вулиці контроль за дотриманням правил виходить від самого себе;

- уміння «володіти розмовою». Надання можливості відповідним категоріям населення висловитися, і зробити свій коментар, сфокусувати розмову на важливій темі.

Колектив, сформований для проведення аутріч роботи, може бути дуже різномірним по своєму соціальному складу, по рівню освіти, по їх приналежності до різних «культур» [21].

Таким чином, визначаємо аутріч технологію як особливу форму соціальної взаємодії, що забезпечує встановлення індивідуального контакту з певними групами населення/цільової аудиторії, які зацікавлені/потребують певного виду допомоги (соціального, інформаційного, продуктового, матеріального і т.д.) у звичному для неї оточенні. Головною метою аутріч технології є мета зацікавити аудиторію для подальшої взаємодії з нею.

1.2. Основні напрямки аутріч соціальної роботи

Аутріч робота включає надання інформації, консультацій і профілактичних засобів закритим соціальним групам в місцях, звичних для них, тобто там, де вони живуть і проводять час. На відміну від медичних установ, служби, що займаються аутріч роботою, самі йдуть до своїх клієнтів, не чекаючи, поки ці люди звернуться до них за допомогою.

Як правило, основними цільовими групами, для яких застосовні методи аутріч роботи, є так звані маргінальні групи [56], до яких відносяться: споживачі наркотиків (зокрема, споживачі ін'єкційних наркотиків); працівники комерційного сексу та їх клієнти; діти-безпритульні; особи без певного місця проживання; делінквентні вуличні підлітки; неформальні молодіжні угруповання і спільноти (хіпі, панки, скіни та т.п.).

Основними завданнями аутріч-служби є:

- встановлення контакту з клієнтами в місцях їх проживання і проведення часу;
- консультування в умовах вулиці;
- напрямок або супровід для отримання допомоги в інші служби (відділення тимчасового проживання, дитячі будинки та ін.).

Аутріч робота містить три базових блоки: картування, первинний контакт та оцінку клієнта (скринінг), повторні контакти з клієнтами.

Важливим етапом в організації роботи аутріч-служби є картування території і розробка маршрутів. Картування, тобто визначення місць проживання і проведення часу клієнтів, необхідно проводити постійно, оскільки цільові групи даного типу надзвичайно мобільні та топографічна картина постійно змінюється.

Картування складається з декількох етапів. Спочатку слід скласти список всіх місць, де зазначено або потенційно можливе знаходження цільової групи (наприклад, бездоглядні діти та підлітки). Далі необхідна

методична перевірка всіх місць вуличних «тусовок» зі складанням опису кожної з них: точне місцеперебування, кількість потенційних клієнтів, їх віковий і статевий склад, рід діяльності або інтересів (оскільки кожна «тусовка» на чомусь «спеціалізується»), а також час функціонування (воно залежить від роду занять членів соціальної групи) [28].

Уже під час первинного картування можливі встановлення контакту з клієнтами, первинна оцінка їх потреб і проблем, надання їм допомоги, можливої в умовах вулиці, і напрямок до центрів залежно від виявленої проблеми.

За результатами первинної оцінки можливих клієнтів фахівець визначає завдання для роботи аутріч-служби, наприклад:

- добровільне консультування та експрес-тестування на ВІЛ-інфекцію;
- напрямок або супровід до Центру СНІДу;
- напрямок або супровід в відділення денного перебування або інші служби для надання психосоціальної допомоги;
- мотивація на зміну ризикованої поведінки і т.д.

При повторних контактах співробітники аутріч-служби залучають клієнтів в систему спадкоємного допомоги, мотивують їх звернутися до відділень допомоги для людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, в партнерські організації, включаючи медичні установи.

Аутріч робота може проводитися як на індивідуальному рівні (передбачає зміну поведінки окремого представника цільової групи), так і на груповому рівні (передбачає соціально-культурні зміни). Аутріч робота на індивідуальному рівні включає приватне консультування з проблемних питань, на груповому рівні - проведення різних акцій, в організацію яких залучається більш ніж двох учасників [28].

Аутріч робота може виконуватися як лікарями, психологами, фахівцями з соціальної роботи, так і спеціально підготовленими представниками груп ризику.

Не менш важливо дотримуватися загальних для соціальної роботи та специфічних для вуличних умов її здійснення принципів. Такими принципами є:

- цілеспрямований пошук контактів із потенційними клієнтами;
- простота і гнучкість пропонованих заходів;
- орієнтація на потреби (негаразди) клієнта;
- добровільне звернення клієнтів по допомогу;
- гнучке й швидке реагування на зміну ситуації;
- забезпечення довіри й анонімності клієнтів;
- обов'язковість та сталість надання допомоги [28].

Розрізняють два види мобільної соціальної роботи:

- за місцем проживання, що припускає роботу з усіма категоріями клієнтів в одному місці, мікрорайоні;
- робота, спрямована на конкретну цільову групу – внутрішньо переміщених осіб, спортивних фанатів, бездомних тощо;

Критерієм ефективності мобільної соціальної роботи є добровільне повторне звертання клієнтів за допомогою, прихід у соціальні служби, повернення з вулиці додому. Особливості такої форми роботи полягають у можливості встановлення особистісного контакту соціального працівника зі значною кількістю людей; соціальної допомоги на території клієнта, в умовах близького для нього середовища; залученні потенційних волонтерів.

Отже, основні обов'язки такого працівника зосереджені на наступному:

- працювати з людьми в місцях їхнього звичного перебування;
- разом з людиною намагатися визначити, у чому саме їй потрібна допомога;

- забезпечувати людей інформацією, інструментами та іншими ресурсами, які можуть допомогти їм знизити ступінь шкоди, пов'язаної із вживанням наркотичних речовин, в їхньому житті;
- надавати клієнтові правдиву та точну інформацію про можливі шкідливі наслідки для його здоров'я та про небезпеку, наприклад зараження ВІЛ-інфекцією;
- не ігнорувати й не заохочувати ризиковану поведінку;
- забезпечувати можливість анонімного та безплатного консультування та лікування;
- створювати підтримувальне середовище для представників цільової групи, залучати споживачів ін'єкційних наркотичних речовин до діяльності з профілактики ВІЛ/СНІДу;
- співпрацювати з іншими особами чи службами, які працюють за програмою зменшення шкоди;
- виявляти готовність до обговорення будь-яких проблем і питань, пов'язаних із вживанням наркотичних речовин, починаючи від найбезпечніших способів вживання й закінчуючи варіантами позбавлення наркозалежності;
- заохочувати споживачів звертатися до відповідних організацій та програм, що працюють у даній сфері.

Перші програми проведення аутріч роботи ініціювалися самими споживачами. Зараз у всьому світі існують програми аутріч, і у кожній з них свої особливості: аутріч видозмінюється в залежності від політики держави стосовно проблеми наркотиків, від економічних і місцевих умов. Аутріч-працівники називаються по-різному: вуличні працівники, працівники за обхватом, наставники, наставники-однолітки, рівні інструктори та т. д. [21].

Представлені нижче моделі аутріч роботи розроблені в США і Європі. Вивчений їх позитивний вплив на зміну поведінки. Ці моделі націлені на створення ефекту «сніжної грудки».

1) Модель досягнення лідерів з середи цільової аудиторії. У даній моделі використовуються лідери для встановлення контактів з цільовою аудиторією в її групах. Лідер певної групи авторитетна людина, яка служить прикладом для наслідування, поради лідера можуть виявитися найбільш переконливими для інших. Лідери впливають на формування думки всередині групи. Компоненти такої моделі наступні:

- відвідування місць збору цільової аудиторії, спостереження за тим, як люди спілкуються, виявлення можливого лідера;
- встановлення безпосереднього контакту з лідерами: самотійно, знайомство через посередника (друзі, родичі, знайомі, лікарі, поліція);
- проведення індивідуальної оцінки ризикованої поведінки лідера;
- надання базової інформації лідеру;
- лідери проводять профілактичну роботу всередині відповідної групи [21].

2) Модель мережі наставників-однолітків. Модель передбачає наявність мереж цільової аудиторії, що самотійно завдають собі шкоду різного характеру. Компоненти такої моделі наступні:

- встановлення контактів з цільовою аудиторією з кожної мережі;
- вивчення структури і характеристики мереж цільової аудиторії;
- відбір цільової аудиторії, які можуть бути наставниками-однолітками;
- підготовка наставників-однолітків по тренінговій програмі (до 10 тематичних занять);
- оцінка знань, отриманих наставниками-однолітками.

3) Модель супервізор, лідер групи, аутріч-працівники, наставники-однолітки (peer-educators). Дана модель виникла в 80-х роках, коли в Нідерландах стали активно працювати самоорганізації споживачів наркотиків. Так в 1981 році самоорганізація «Junkienbond» почала аутріч роботу по поширенню шприців з метою профілактики гепатиту. Надалі, в

розвитку цієї моделі брали участь професіонали, що цікавляться проблемою споживання наркотиків, теперішні та колишні споживачі наркотиків. Модель широко поширена в країнах Європейського Союзу. З 1997 року при підтримці міжнародної організації «Лікарі без меж» і НПО «Mainline» (Голландія) [21].

Компоненти означеної моделі складаються з підбору супервізорів. Супервізор - це компетентний консультант, який володіє навичками спілкування і знаннями, необхідними для ефективного проведення аутріч роботи [21].

Його основні функції в процесі аутріч технології полягають у наступному:

- здійснює набір аутріч – працівників;
- проводить тренінги;
- визначає лідерів з-поміж навчених аутріч-працівників;
- формує спільно з лідерами групи з числа аутріч-працівників.

Важливим є проведення робочих зустрічей аутріч-працівників (не рідше 1-го разу в тиждень). Робочі зустрічі проводять лідери груп, призначені для обміну інформацією між аутріч-працівниками, аналізу проблем, розробки інформаційних матеріалів.

Проведення індивідуальної та групової супервізії (не рідше 1-го разу в місяць). Супервізія призначена для аналізу аутріч роботи, підвищення ефективності консультативних навичок аутріч-працівників, профілактики «ефекту вигорання». Супервізор допомагає аутріч-працівнику навіть помилки перетворити в джерело цінного досвіду [21].

Таким чином, провідні напрями роботи аутріч технологій зосереджені на ряду важливих аспектів, а саме: встановлення контакту з відповідними групами; консультування в тих умовах, де знаходиться цільова аудиторія, а не у відповідних закладах, державних структурах, до яких за правилом, мають звертатися категорії клієнтів, які потребують тієї чи іншої допомоги;

супровід для отримання відповідної допомоги. Провідними блоками при аутріч роботі визначаємо картування, первинний контакт й оцінка клієнта та повторні контакти.

Висновки до першого розділу

У процесі теоретичного аналізу наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених переконалися в тому, що існує необхідність подальшого розгляду поняття аутріч та можливості його застосування в практичну сферу у різні напрями, які вимагають покращення стану того чи іншого суб'єкту. Основа аутріч технології закладена в системі інформаційних та маркетингових напрямів, але збільшення проблемних аспектів в соціальному середовищі, недостатність наявних форм, методів подолання наявних проблем викликало необхідність шукати нову технологію, яка допоможе комплексно розв'язувати нагальні питання.

Визначаємо аутріч технологію як особливу форму соціальної взаємодії, що забезпечує встановлення індивідуального контакту з певними групами населення/цільової аудиторії, які зацікавлені/потребують певних видів допомоги (соціального, інформаційного, продуктового, матеріального і т.д.) у звичному для неї оточенні. Головною метою аутріч технології є мета зацікавити аудиторію для подальшої взаємодії з нею.

Провідні напрями роботи аутріч технологій зосереджені на ряду важливих аспектів, а саме таких як: встановлення контакту з відповідними групами; консультування в тих умовах, де знаходиться цільова аудиторія, а не у відповідних закладах, державних структурах, до яких за правилом, мають звертатися категорії клієнтів, які потребують тієї чи іншої допомоги; супровід для отримання відповідної допомоги. Провідними блоками при аутріч роботі визначаємо картування, первинний контакт й оцінка клієнта та повторні контакти.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ АУТРИЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

2.1. Внутрішньо переміщені особи як категорія клієнтів у соціальній роботі

Підписання Угоди про асоціацію та безвізовий режим між Україною і ЄС спричинили проведення низки важливих реформ у сфері міграції. Водночас анексія АР Крим та конфлікт на Донбасі, а наразі й повномасштабна війна в Україні обумовили національні вимушені переміщення, глибоку економічну кризу та інтенсифікацію трудової міграції. Сьогодні, під час нападу Росії на Україну міграція є одним з ключових питань, яке є важливим для багатьох сфер і значною мірою впливає на сталий розвиток суспільства.

Мобільні групи населення, незалежно від того, чи вони є внутрішніми, транскордонними або переміщеними, становлять головну цільову аудиторію та є об'єктом дослідження багатьох наук соціогуманітарного блоку. Так, політична наука при дослідженні явища міграції в основному зосереджується на побудові оптимальної політики держави [26, с. 16]. Тобто політична наука звертає свою увагу на вивчення політичних заходів щодо заохочення або обмеження свободи пересування, на міграційній політиці держав, а також на зміні політичних режимів в окремих державах як на причині еміграції [48, с. 31].

Потреби та проблеми внутрішньо переміщених осіб у різних країнах світу вивчали Е. Ліндгрєн, К. Лай та Б. Толіашвілі та інші. За визначенням закордонних науковців (зокрема, К. Лай та Б. Толіашвілі), переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної

«пастки бідності» (пастки утриманства), і тому зумовлює потребу в допомозі з боку соціальних працівників та всіх верств населення.

Шляхи розв'язання проблем та задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб розглядали в контексті інтеграції як такої, розвитку місцевих громад, захисту прав дітей, роботи з жінками тощо. Таким чином, вивчення проблем і потреб внутрішньо переміщених осіб, програм для цієї вразливої групи не є новою практикою у світі. Тому Україні при плануванні своїх соціальних програм доцільно скористатися міжнародним досвідом. Актуальним видається осмислення перших кроків української практики соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, надання їм послуг кризового втручання й первинного психологічного консультування, порівняння вітчизняного досвіду із міжнародним.

У юридичній науці міграція – це сукупність різних за природою територіальних переміщень населення, що супроводжуються зміною місця проживання. Переміщення населення всередині країни – внутрішня міграція населення, з однієї країни до іншої – зовнішня міграція населення.

Також варто згадати офіційну та нелегальну форми міграції. Офіційна – коли людина змінює місце свого постійного проживання, включаючи та переїзд на постійне проживання за кордон, на підставі офіційного дозволу сторони, яка приймає; нелегальна міграція – це, коли такого дозволу немає [50, с. 21–22].

Відтак, основою є визначення необхідності регулювання цього явища на різних рівнях управління. Важливим підґрунтям для такого регулювання є створення системи заходів нормативно-правового характеру, які б враховували спільні та індивідуальні інтереси різних держав. Варто відзначити, що науковці соціально-психологічної галузі при вивченні поняття «міграція» звертають свою увагу саме на соціально-психологічні чинники. Вони вважають, що важливим компонентом механізмів регулювання міграційної поведінки є потреби, а також пов'язані з ними ціннісні орієнтації, що репрезентують орієнтири діяльності особистості, які

формується у процесі соціалізації, а надалі у процесі соціальної адаптації [60, с. 163].

Міграція як соціально-психологічний феномен – це природний прояв мобільності людини, мотивований її прагненням до покращення умов власного існування до повнішого задоволення своїх потреб [36]. Тобто особистість переживає процес мотивації, усвідомлює та співвідносить її об'єктивні та суб'єктивні аспекти, потреби і дії, спрямовані на їх задоволення.

Відтак, у 2014 р. Україна вдруге у своїй новітній історії постала перед проблемою ВПО. Перший досвід масового переміщення населення був пов'язаний з аварією на Чорнобильській атомній станції у 1986 р., коли понад 116 000 осіб було переселено із радіоактивно забруднених територій. А сьогодні це вже третя повномасштабна українська міграція [31]. Їх правове становище визначено Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 19 грудня 1991 р. [44], Постановою Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки та Української Республіканської Ради професійних спілок «Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС» від 14 грудня 1989 р. [40].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» від 16 грудня 1992 р. [42]. Проте питання комплексного законодавчого врегулювання правового становища цієї категорії осіб з особливим правовим статусом на території України набуло суспільного резонансу тільки у світлі подій 2014 р. Хоча ООН систематично закликає держави, в яких є ВПО, до створення дієвої системи правових норм, що регулюють переміщення всередині країни, з

урахуванням Керівних принципів з питань щодо переміщення осіб всередині країни.

З середини 2014 року значна частина Донецької та Луганської областей стали локацією прямих воєнних зіткнень, які нашкодили місцям проживання багатьох українців, а також анексія Криму, призвели до зростання внутрішньої міграції населення та виникнення нової групи українського суспільства – внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на своєму інтернет-ресурсі зазначає (УВКБ ООН): «ВПО – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишились на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини».

Відповідно до ч.1 ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Закон України № 1706-VII від 20.10.2014): Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

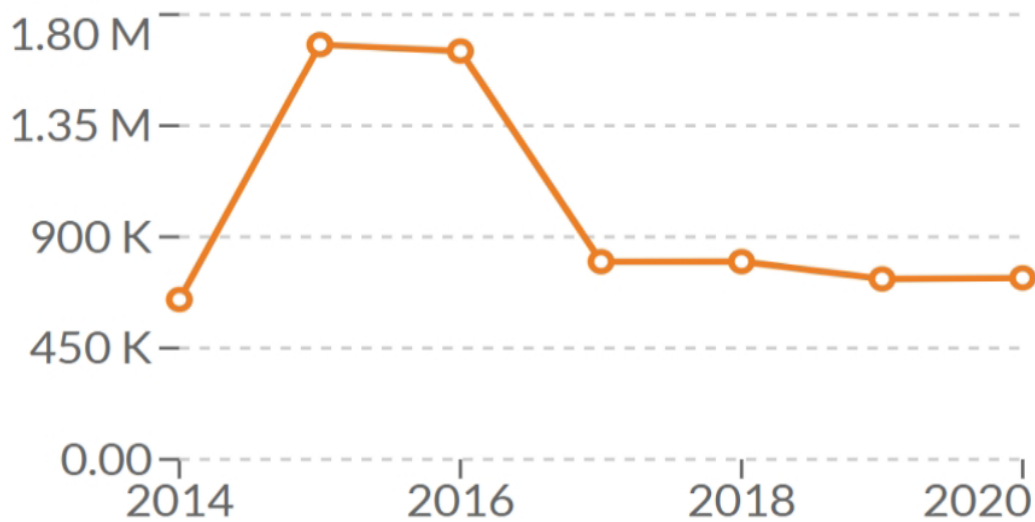

Рис. 2.1. Динаміка зміни кількості ВПО з 2014 по 2020 роки (за даними інтернет Internal Displacement Monitoring Centre).

На сьогодні питання ВПО стали частиною міжнародного гуманітарного права та потребують свого правового врегулювання в країнах, де явище стає масовим та потребує вирішення державною владою [7, с. 49].

Відповідно, у державі розпочались міграційні процеси, що пов'язані зі збереженням людського життя та створенням нестерпних умов для проукраїнських людей. Згідно з даними ООН, кількість ВПО в українському суспільстві:

- станом на серпень 2014 р. становила 135 тис. осіб;
- на 10 липня 2015 р. досягла 1 млн 382 тис. [11];
- у 2016 р. було зареєстровано 1 млн 650 тис. 410 переселенців;
- 2017 р. – 1 млн 493 тис. 536 осіб [31];
- станом на 17 грудня 2018 р. на обліку перебувало 1 млн 513 тис. 895 осіб;
- станом на 2 січня 2019 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних

адміністрацій, взято на облік 1 млн 512 тис. 435 переселенців із тимчасово окупованих територій Донецької й Луганської областей та АР Крим [19].

Проте військові дії в Україні продовжуються, відтак, можна зауважити, що їх кількість має здатність зростати. Тому вивчення цієї проблематики набуває особливої актуальності в часи економічної нестабільності, політичної заангажованості та соціальної незахищеності [4, с. 56-68].

Основною характерною рисою внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені всередині країни, - це, як правило, громадяни цієї держави. Тому уряди країн, спираючись на традиційне уявлення про державний суверенітет, залишили за собою виключне право розв'язувати питання, пов'язані зі становищем своїх громадян.

Також на ВПО не поширюється дія Конвенції 1951 р. І «внутрішнє переміщення виявилось найбільшим «провалом» міжнародної спільноти у плані гуманітарної допомоги», — зазначив Верховний комісар у справах біженців А. Гуттеріш у передмові до книги «Становище біженців у світі. Переміщення населення у новому тисячолітті», виданій у Лондоні у 2006 р. [74, с. 10–11].

Термін «особи, що переміщені всередині країни» почав використовуватися тільки в останнє десятиліття ХХ ст., коли міжнародне співробітництво вперше звернулося до цієї проблеми. З урахуванням кризової ситуації, яка склалася у світі з ВПО, за дорученням Генеральної Асамблеї ООН та Комісії з прав людини були розроблені й у 1998 р. ухвалені «Керівні принципи з питань переміщення усередині країни осіб», які врегульовують вимушене переміщення осіб усередині країни та є вказівками для міжнародних і неурядових організацій.

Концептуальною основою зазначеного документа стала доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає в тому, що національна влада зобов'язана і несе відповідальність щодо надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що

знаходяться під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні. При цьому міжнародна спільнота має право і зобов'язане наполягати на своєму втручанні, яке не може розцінюватися як недружній акт чи втручання у внутрішні справи будь-якої держави [70].

Відповідно до основних принципів захисту прав людини, норм міжнародного гуманітарного права та прав біженців у тридцяти принципах були визначені права осіб, переміщених усередині країни, та обов'язки урядів щодо них. Вони застосовуються до всіх етапів переміщення та передбачають захист у період, який передує переміщенню, захист і допомогу на час переміщення та в разі повернення, а також у період переселення та інтеграції.

У вступі «Керівних принципів» дається визначення осіб, яких примусили або вимусили покинути чи залишити своє житло, чи місця постійного проживання, зокрема, у результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, постійних проявів насильства, порушення прав людини, природних чи техногенних катастроф, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів. Переміщені всередині країни особи є громадянами своїх держав і тому мають широке коло громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, найважливіші з яких були закріплені у зазначеному документі [68, с. 217].

На сьогодні Керівні принципи з питань переміщення осіб всередині країни є єдиним цілісним документом, який врегульовує права переміщених осіб всередині країни, а також обов'язок державних та інших органів щодо них.

Отже, особи, переміщені всередині країни, — це люди чи групи людей, які були вимушені покинути свої домівки, щоб врятуватися від збройних конфліктів, проявів насильства або масових порушень прав людини. Це також мільйони інших цивільних осіб, які потерпають від

стихійного лиха чи техногенних катастроф. У міжнародному праві цивільні особи визначаються «біженцями», коли вони перетнули будь-який державний кордон у пошуках порятунку в іншій країні. Особи, переміщені всередині країни, незалежно від причин переміщення, — це ті, хто залишився у власній країні.

Біженцям, зазвичай, надається продовольство, безпечне місце розміщення в країні, яка їх приймає. Вони знаходяться під захистом детально розробленого зводу норм міжнародного права та конвенцій. На цій правовій підставі агентство ООН у справах біженців та інші гуманітарні організації допомагають біженцям налагодити нове життя в іншій країні або з часом повернутися додому.

Осіб, переміщених усередині країни, чекає інше майбутнє. З юридичної точки зору, вони залишаються під захистом свого уряду, хоча саме цей уряд міг бути причиною їхньої втечі чи продемонстрував нездатність врятувати своїх громадян від повстанців чи насильства. Жодних міжнародно-правових документів конкретно щодо ВПО немає, а угоди загального характеру, такі як Женевські конвенції, до них досить важко застосувати [68, с. 217].

В українському законодавстві, з метою визначення правового статусу ВПО та створення правової основи для розробки механізму захисту прав і свобод Верховною Радою, ухвалено два Закони України: 20 жовтня 2014 р. — «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» і «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Своєю чергою, Кабінет Міністрів України розробив і ухвалив 11 постанов і розпоряджень щодо порядку реєстрації та організації обліку, надання грошової допомоги переселенцям тощо.

У грудні 2015 р. була ухвалена комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів

проведення антитерористичної операції в інші регіони України на період до 2017 р. Проте, враховуючи масштаби явища та непросту соціально-економічну і політичну ситуації в Україні, звісно, проблеми залишаються і потребують відповідного обговорення та осмислення [76].

Метою Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод таких осіб, а також завдяки організаційно-інформаційним засобам забезпечення для них належних умов соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, зокрема з боку міжнародних установ, організацій та закордонних країн.

Як зазначається у висновку Харківської Правозахисної Групи: «Головне, що закон запроваджує нову філософію, тобто відношення до тимчасово переміщених осіб. Це полягає насамперед у тому, що головним державним органом, який займатиметься питанням вимушених переселенців, буде Міністерство соціальної політики України, а не Державна міграційна служба України» [65, с. 49].

З цим твердженням можна погодитися лише частково, адже хоч Закон у цілому і відповідає міжнародним стандартам, проте частина норм має декларативний характер, оскільки не передбачає дієвих механізмів надання державної допомоги, захисту конституційних прав та законних інтересів вимушених мігрантів.

Відповідно до Закону України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., ВПО є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Таке визначення не відповідає як

міжнародно-правовим нормам (Конвенції про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення від 28 червня 1962 р.), так і Конституції України, оскільки не враховує іноземців та осіб без громадянства, які відповідно до ст. 26 Основного Закону користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України – за винятками, встановленими конституцією, законами чи міжнародними договорами України [67].

Відтак, ВПО потребують особливого захисту і гуманітарної допомоги, такий обов'язок покладено на публічну владу. Після вимушеного переміщення в центрі уваги має бути задоволення таких життєво важливих потреб: тимчасове житло, харчування, доступ до соціальних послуг, працевлаштування, медична допомога.

До особливих прав, передбачених для ВПО, відноситься:

- право на захист від примусового переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання;
- право на правдиву інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території їх покинутого місця проживання, а також місця їх тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення прав і свобод;
- створення належних умов для їх постійного чи тимчасового проживання;
- забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік ВПО;
- для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;
- сприяння у переміщенні їх рухомого майна;

- сприяння у поверненні на попереднє місце проживання;
- забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством;
- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;
- влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;
- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;
- проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, отримання гуманітарної та благодійної допомоги [65, с. 49–50].

Також окреслимо відмінність між поняттями:

- «біженець» — особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), незалежності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань;

- «особи, переміщені всередині країни» - це люди чи групи людей, які були вимушені покинути свої домівки, щоб врятуватися від збройних конфліктів, проявів насильства або масових порушень прав людини;

- «внутрішньо переміщені особи» – це особи або групи осіб всередині країни, яких змусили рятуватися втечею, або які залишили своє місце

постійного проживання в результаті або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, та які не перетинали міжнародно визнаних кордонів держави.

Також, спираючись на досвід минулого та враховуючи потенційну можливість порушення безпеки людини у майбутньому, урізноманітнення причин вимушеного переміщення населення, зокрема й всередині країни, в українському законодавстві доцільно закріпити поняття «внутрішньо переміщені особи», визначити їх правовий статус та державні гарантії захисту зазначених осіб. Необхідно на законодавчому рівні внести відповідні зміни або розробити нові правові акти щодо осіб, переміщених всередині країни, враховуючи реалії XXI ст.

Отже, внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб всередині країни, яких змусили рятуватися втечею, або які залишили своє місце постійного проживання в результаті або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, та які не перетинали міжнародно визнаних кордонів держави. А державна влада повністю відповідальна за створення умов, за яких права вимушених переселенців будуть захищені на рівні з правами всіх громадян, але з урахуванням особливих потреб, що виникли в результаті раптового переїзду.

2.2. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб

Як показують події останніх років, дії української влади щодо проблем внутрішньо переміщених осіб мають більше декларативний характер. Фактичною допомогою цій категорії населення займаються волонтери, приватні підприємці та самі ж місцеві жителі тієї чи іншої

області, в яку переселяють вимушених мігрантів. За умов військового конфлікту це є необхідним, проте держава повинна координувати та врегульовувати ці процеси, однак на сьогодні фактично відсутня система обліку та реєстрації тимчасово переміщених осіб.

Відтак, «робота з ВПО повинна спрямовуватися на забезпечення стійкості, подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціально-культурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку. Метою соціальної роботи в таких випадках є сприяння незалежності та розвитку громад, а не їх виживання» [62, с. 66].

Аналіз наукової літератури та документальної бази засвідчив, що у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії допомоги. За тривалістю їх можна умовно поділити на:

- короткострокові (кризове втручання, аутріч робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи);
- довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності» [33].

У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки:

- надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати тощо);
- використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет);
- визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання;

– досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи [72, р. 9–30].

Аутріч робота передбачає надання послуги соціальним працівником за межами соціального закладу, безпосередньо у місцях розташування ВПО. Тобто соціальні працівники надають свої послуги у місцях компактного проживання ВПО.

Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок з громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинилися за межами звичного середовища і відносин [55, с. 67].

На сьогодні ми можемо побачити, що система державних соціальних закладів та відомств виявилася нездатною реагувати на появу нової соціальної проблеми, а тому не розпочала впроваджувати стратегії допомоги ВПО. Державні структури не були гнучкими для створення комплексної допомоги, хоча ця категорія людей очікувала насамперед допомоги від держави. Отож, значну частину роботи взяли на себе волонтери та громадські організації, психологи.

А на національному рівні – на сайтах Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та інших – активно поширюється інформація, куди ВПО можуть звернутися з тих чи інших питань. Проте це звичайні послуги інформування, і вони є далекими як від моделей кризового втручання, так і довгострокових інтервенцій, що сформувались у практиці міжнародної соціальної роботи. У державних соціальних службах обмаль спеціалістів, які мають належний рівень підготовки із сучасної соціальної роботи, володіють певними техніками, необхідними для здійснення ефективного втручання у кризову ситуацію, мають навички роботи у надзвичайних ситуаціях [55, с. 68].

Вагому частину зі здійснення первинної соціальної підтримки взяли на себе психологи, хоча, як видно з інтерв'ю з представниками громадських організацій, переміщені особи потребують більше соціально-побутових та організаційно-розпорядчих послуг, аніж психологічного консультування. Це підтверджується й результатами дослідження «ВІЛсервіс для вимушених переселенців з-поміж уразливих до ВІЛ-інфекції груп», проведеного в жовтні 2014 р. [46].

За цими даними, у ВПО спостерігався пріоритетний інтерес до гуманітарної продуктової допомоги та базових соціальних послуг: сприяння у пошуку житла, оформленні соціальних виплат, відновленні документів. Водночас надання першої психологічної допомоги, яку активно виконували психологи, належить також і до обов'язків соціальних працівників. Аналіз практики підтримки переселенців продемонстрував, що волонтерським організаціям бракує системного підходу та кваліфікованих фахівців.

Залучення ж міжнародних донорських організацій, хоча воно є важливим для розв'язання матеріальних проблем, не може замінити налагодження адекватної національної відповіді на кризу, зумовлену воєнно-політичним конфліктом. Ще одним викликом, що постав перед соціальною роботою, можна вважати філософію побудови системи соціальної інтеграції ВПО. За даними дослідження, цим особам притаманний переважно споживацький підхід, специфічні ціннісні орієнтації і звужене «бачення майбутнього» [3].

Відтак побудову професійної соціальної підтримки ВПО доцільно ґрунтувати на ідеї, що соціальна інтеграція та адаптація не повинні орієнтуватися на планове задоволення потреб і, відповідно, породжувати утриманство і залежність від допомоги соціальних працівників або волонтерів.

Натомість інтервенції соціальних працівників, спрямовані на розв'язання проблем ВПО, мають стати поштовхом цим особам до активних дій: пошуку роботи, доступного житла, соціального та культурного

розвитку, участі в житті громади тощо. Це актуалізує звернення системи соціальної підтримки ВПО, яка лише формується нині, до основної ідеї сучасної професійної соціальної роботи, ідеалом якої слугує імпауермент, активізація клієнтів та їх звільнення від потреби у соціальних працівниках.

Такі виклики посилюють вимоги до підготовки соціальних працівників, навчання їх навичкам активізації клієнтів і застосування техніка, орієнтованої на вирішення завдань роботи, вміння будувати не патерналістські стосунки з клієнтами, вміння відрізнити ситуації, в яких фахівці можуть дотримуватися директивних підходів (наприклад, під час кризової опіки), від тих, коли слід застосовувати не директивні підходи.

З іншого боку, соціальні працівники повинні опанувати стратегії й тактики розвитку громад, формування їх соціального капіталу й здатності до самоактивізації, залучення ресурсів громади, формування команди волонтерів тощо. Це дає підстави вважати, що соціальна робота в Україні на даному етапі ще не сформувалася як професійний проєкт [55].

У груповій роботі продуктивні методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка сусідських. При плануванні допомоги внутрішньопереміщеним особам, для їх соціальної адаптації, потрібно враховувати, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують. Особливо, коли це стосується психологічної підтримки.

Таким чином, провідна робота влади та громадськості (волонтерів, соціальних працівників, громади) має спрямовуватись на подолання залежності від гуманітарної допомоги внутрішньо переміщених осіб, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціально-культурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку

Робота соціального працівника передбачає допомогу ВПО у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення - сім'я, трудовий колектив, сусіди;

надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до другого розділу

Внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб всередині країни, яких змусили рятуватися втечею, або які залишили своє місце постійного проживання в результаті або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, та які не перетинали міжнародно визнаних кордонів держави. А державна влада повністю відповідальна за створення умов, за яких права вимушених переселенців будуть захищені на рівні з правами всіх громадян, але з урахуванням особливих потреб, що виникли в результаті раптового переїзду.

Чорнобильська катастрофа, воєнні дії на території Луганської, Донецької областей, анексія Криму, а тепер ще й повномасштабна війна в Україні загострили питання міграції та шляхів вирішення низки проблем.

Міграція як соціально-психологічний феномен – це природний прояв мобільності людини, мотивований її прагненням до покращення умов власного існування до повнішого задоволення своїх потреб, але в контексті війни, задоволення власних потреб це пошук безпечного місця проживання.

Сучасний законодавчий мінімум щодо внутрішньої міграції, який наявний в Україні хоч і відповідає міжнародним стандартам, проте частина норм має декларативний характер, оскільки не передбачає дієвих механізмів надання державної допомоги, захисту конституційних прав та законних інтересів вимушених мігрантів.

Відтак, ВПО потребують особливого захисту і гуманітарної допомоги, такий обов'язок покладено не лише на публічну владу, але й на громадськість в цілому. Після вимушеного переміщення в центрі уваги має

бути задоволення таких життєво важливих потреб: тимчасове житло, харчування, доступ до соціальних послуг, працевлаштування, медична допомога.

Провідна робота влади та громадськості (волонтерів, соціальних працівників, громади) має спрямовуватись на подолання залежності від гуманітарної допомоги внутрішньо переміщених осіб, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціально-культурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку

Робота соціального працівника передбачає допомогу ВПО у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення - сім'я, трудовий колектив, сусіди; надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АУТРИЧ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

3.1. Організація та аналіз результатів дослідження особливостей аутрич соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні

Як зазначалося у попередніх розділах, аутрич соціальна робота має неабиякий вплив на процес розв'язання проблем, які виникають у внутрішньо переміщених осіб. Головною проблематикою в цьому випадку є той факт, що значна кількість осіб не фіксуються як такі, що потребують різного роду допомоги і причини для цього у кожного абсолютно різні. Але головною особливістю в цьому випадку є те, що соціальний працівник, чи волонтер, чи будь-хто інший, хто прагне допомогти особам, які покидають свої домівки через визначений страх та обставини, використовуючи технології аутрич може допомогти означеним категоріям клієнтів, що позитивно впливає на їх якість життя.

За провідними законодавчими нормами, соціальний працівник, волонтер або інший фахівець, що супроводжує внутрішньо переміщену особу чи сім'ю з дітьми, має мотивувати їх зареєструватися, але спершу фахівець, використовуючи аутрич, має чітко розуміти, де знаходити відповідну категорію клієнтів, орієнтуватися на їх потреби та своєю діяльністю зосереджувати думки зазначеної групи, що означеним фахівцям можна довіряти, не боятися просити допомоги та використовувати її.

Реєстрація внутрішньо переміщених осіб сприятиме усвідомленню та прийняттю їхнього статусу, а також буде підставою для отримання допомоги (соціальної, юридичної, матеріальної тощо) від державних органів

та благодійних організацій, сприятиме доступу до соціальних, психологічних, медичних послуг.

Адаптація переміщених осіб значною мірою залежить від готовності громади прийняти їх як нових членів громади, а не просто тимчасових мешканців, з повагою поставитись до їхнього минулого, політичних переконань, організації побуту, мови спілкування та ін.

Наразі неможливо визначити, як довго триватиме військовий конфлікт в Україні. Тому і в переміщених осіб, і в громаді, що приймає виникає невизначеність щодо терміну перебування в евакуації та необхідного ресурсу для надання допомоги. Разом з тим недосконалість фінансування програм підтримки, забезпечення тимчасового житла та адаптації переміщених осіб створюють підґрунтя для виникнення певної соціальної напруги між місцевим населенням і внутрішньо переміщеними особами. Ця напруга живиться обмеженістю ресурсів громади, що приймає. Ігнорувати ці обставини в роботі з переміщеними особами та їх соціальним оточенням є помилковим.

Сьогодні досвід фахівців соціальної сфери, психологів та волонтерів вказує на необхідність індивідуального підходу до такої категорії населення. Адже внаслідок травматичного досвіду людина переживає стани, які спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією, власним життям, а саме:

- втрата автономності («Я не керую процесом. Мене кудись несе»);
- втрата суб'єктивності («Це не я приймаю рішення у своєму житті. Хтось зверху вирішує»);
- порушення ідентичності;
- розгубленість (на рівні думок не можуть зосередитися і виконувати розумові завдання, до яких звикли);

- регрес, побоювання відторгнення (що їх будуть ідентифікувати з ворогами);
- відчуття незахищеності;
- стан жертви;
- злість та пошук «зовнішнього ворога» (хтось має за це заплатити);
- відсутність можливостей прогнозувати майбутнє;
- сором, низька самооцінка, почуття провини;
- функціональні симптоми, психосоматичні розлади, зловживання психоактивними речовинами (ПАВ);
- реакції на тяжкий стрес і порушення адаптації, в тому числі посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Загальний процес **констатувального експерименту** базувався на опитуванні двох груп респондентів: волонтерів та безпосередньо внутрішньо переміщених осіб. Як для волонтерів, так і для внутрішньо переміщених осіб складено анкети, які допомогли глибше зрозуміти провідні проблематики, що зорієнтували на вдосконалення та розробку методичних рекомендацій. Варто зауважити, що брали участь волонтери різного напрямку (від тих, хто допомагав тільки власними силами до тих, хто головував у офіційних волонтерських центрах при обласних державних адміністраціях).

Загалом у процесі дослідження налічуємо близько 56 волонтерів та 54 внутрішньо переміщених осіб з різних регіонів України. Частково дослідження проводилося безпосередньо при спілкуванні віч-на-віч з опитуваними, але основними ресурсами для рекрутингу окрім думки волонтерів та фахівців різного напрямку стали групи Facebook, де ВПО обговорюють різноманітні теми, а також особистий нетворкінг (знайомі в організаціях, університеті тощо). На початку дослідження планувалось опитати вікову категорію 30-45 років, але через хаотичність подій та

відсутність стабільної діяльності значної кількості людей, в деяких випадках через складнощі психологічного стану, дослідження охопило всі можливі вікові категорії.

Також при пошуку інформантів використовувався метод снігової кулі, коли самі ВПО, незалежно від того чи зможуть взяти участь, пропонували знайомим взяти участь у опитуванні, надавали інформаційну допомогу у пошуку контактів.

За систематичними даними, які нам вдалося отримати від волонтерів різного роду діяльності під час війни в Україні з 2014 року по сьогоднішній день можна узагальнити наступну систему питань до внутрішньо переміщених осіб та відповідей на них (Додаток А). Основною темою, були особливості адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в цілому, але під час бесіди житлове питання послідовно піднімалося. Що дає змогу, на основі цих даних, розкрити тему прав та потреб ВПО на житло.

Складнощі виникали і при мінімальній кількості питань у соціальних мережах, основними причинами відмов стали: брак часу через працевлаштування (деякі ВПО зазначали, що працевлаштовані у декількох місцях, аби підтримувати своє матеріальне становище); небажання згадувати пережиті події (особиста втрата, віддаленість від близьких та родичів тощо); заперечення свого статусу (через бюрократичні складнощі не змогли зареєструвати статус ВПО, а отже не позиціонують себе з цією групою осіб); інші непередбачувані випадки (погане самопочуття потенційного учасника, хвороба дитини тощо).

Відповідно до результатів опитування можна побачити, що в середньому 66-78% респондентів не ознайомлені з особливостями статусу ВПО, видами допомоги та правами, при цьому основну допомогу (більше ніж 80%) така категорія населення отримує саме від волонтерів, які в більшості випадків знаходять їх самостійно, не чекаючи доки хтось звернеться за допомогою (Додаток В).

Під час обговорення провідних питань не важко помітити, що значна частина внутрішньо переміщених осіб налаштована досить песимістично, відчувалося розчарування та втома, на чому сформувалась байдужість до провідних фізіологічних, психологічних потреб. Так, на питання про враження від місця, в якому зараз вони перебувають 44% відзначили як байдуже, 3 % негативне (деякі з причин це зверхнє ставлення громади до біженців, несприятливі чи незвичні умови перебування, що характеризується значно меншим рівнем) (Рис. 3.1). Найбільш чітко виражена позиція простежується при питанні щодо статусу ВПО, в якому 89 % відзначають це негативним явищем через зменшення відчуття впевненості, важливості та корисності.

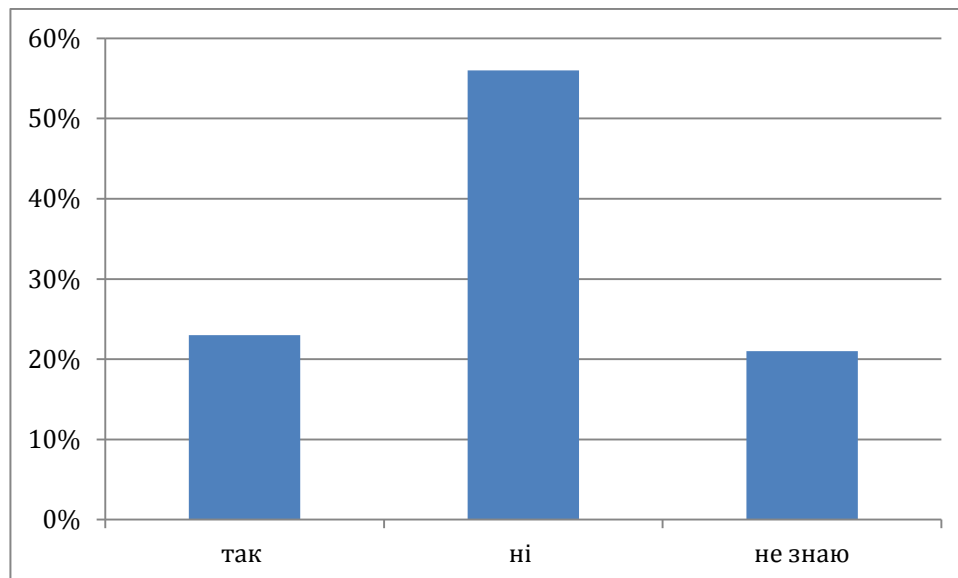

Рис. 3.1. Відповіді респондентів на запитання «Яке ваше враження від місця, де Ви зараз проживаєте?»

Також респонденти засвідчили той факт, що 23% з них відчувають прояви упередженого ставлення до себе, що на нашу думку є достатньо високим та несподіваним, але все-таки більшість - 41% відчувають турботу та всесторонню підтримку (Рис.3.2). Не достатньо велика кількість, а саме 13% не звертались до будь-яких структур за допомогою і можуть облаштувати своє життя в новому місці самостійно, а 87% звертаються за

допомогою систематичною. В даному випадку провідним джерелом допомоги є волонтери, а саме більш ніж 87%, що доводить їх значущість, всесторонність та важливість.

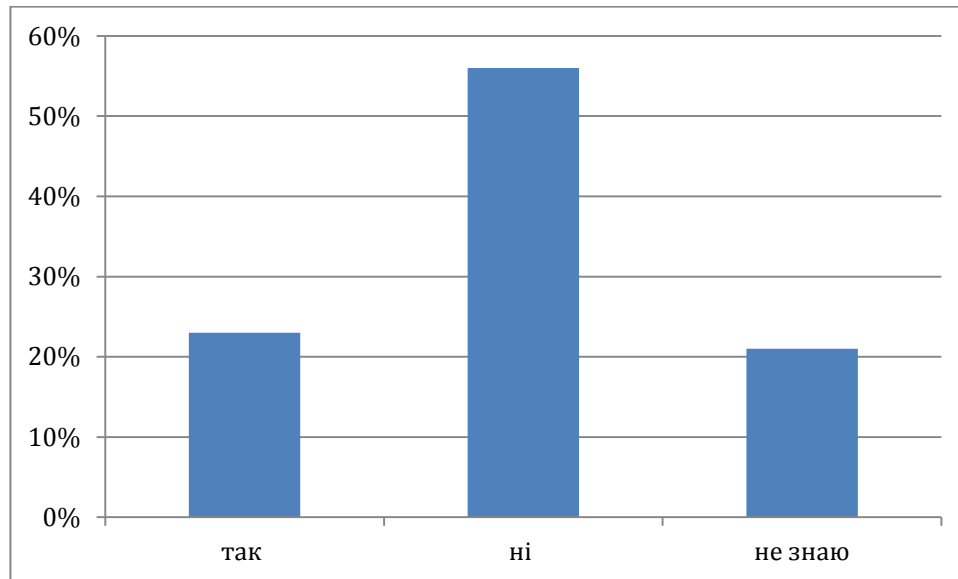

Рис.3.2. Відповіді респондентів на запитання «Чи відвідували Ви упереджене ставлення до себе з моменту отримання статусу ВПО?»

Також значна кількість осіб зазначала про незнання своїх прав у статусі внутрішньо переміщеної особи, для деяких це й не мало значення, оскільки як зазначали, що в теперішніх умовах життя повинно ґрунтуватися не на правах, а на обов'язках перед один одним. При опитуванні 97% громадян вказали на те, що провідна мінімально необхідна особистісна допомога можлива лише завдяки волонтерам, які спрямовують свою діяльність на адресну допомогу, є впізнаваними через великої кількості населення та знають і розуміють провідні проблемні питання кожного. І лише 7% зазначили, що провідні адміністрації могли б забезпечити усіх мінімально необхідним й без діяльності волонтерів.

Відповідно до узагальнення даних, які вдалося отримати в умовах війни, можемо побачити наскільки не вистачає сьогодні дієвих аутріч технології при роботі з внутрішньо переміщеними особами, адже більшість фахівців спирається на думку, що звертатись мають до них, а не вони

шукати своїх потенційних клієнтів. Така позиція не є новою чи неправильною, на нашу думку, вона є недостатньою в рамках ефективного вирішення тієї чи іншої проблеми.

Наступним завданням нашого констатувального експерименту стало опитування безпосередньо волонтерів, які активно займаються допомогою різних категорій населення від початку повномасштабної війни. Думка волонтерів стала достатньо цікавим відкриттям, адже вони як ніхто, в даному аспекті найближчі до проблем не тільки внутрішньо переміщених осіб, але й населення в цілому. Цікавим є той факт, що думка волонтерів “активістів”, тобто ті, хто безпосередньо виїздив на різні події, хто передавав необхідне по запитах та тих, хто у дослідницькому центрі волонтерів, керівництво волонтерських центрів є дещо різною за акцентом, але однаковою за значущістю.

За результатами опитування (Додаток Б) волонтерів щодо їх власного спостереження та аналізу у роботі з внутрішньо переміщеними особами, можемо побачити.

Таблиця 3.1

Дослідження думки волонтерів щодо організації діяльності з внутрішньо переміщеними особами щодо їх основних проблем

Провідні проблеми	Кількість у відсотках, %
Відсутність відповідних умов життя	45
Втрата роботи	18
Втрата зв'язків з рідними, близькими, друзями	6
Втрата дому	6
Непорозуміння з новою громадою	4
Внутрішній дискомфорт	21

Таким чином, можна побачити (таблиця 3.2), що думка волонтерів збігається з тими провідними проблемами про які зазначають безпосередньо внутрішньо переміщені особи, більшість - 45 % вказують на відсутність відповідних умов для життя, що також охоплювало відсутність відчуття дому, побутові умови, психологічний дискомфорт, туга за домашнім затишком. Найменший відсоток складає непорозуміння з громадою - 4%, але вище означене має різний рівень у різних регіонах України. Приблизно однакову кількість опитуваних становить питання втрата дому та зв'язків з рідними, близькими, друзями. Внутрішній дискомфорт оцінюють 21 % внутрішньо переміщених осіб.

В оцінюванні психологічного стану внутрішньо переміщених осіб (таблиця 3.3) волонтери вбачають наступні відсоткові відношення: найбільший 48% - в межах норми, 22% - добрий, повністю незадовільний - 8% та задовільний - 22%.

Таблиця 3.2

Дослідження думки волонтерів щодо організації діяльності з внутрішньо переміщеними особами щодо їх психологічного стану

Незадовільний	Задовільний	В межах норми	Добрий
8 %	22%	48%	22%

Таблиця 3.3

Дослідження думки волонтерів щодо ступеню фізичної важкості у роботі з внутрішньо переміщеними особами під час війни

0-2 не важко	3-5 виникали деякі проблеми	6-8 важко	9-10 дуже важко
39%	53%	4%	4%

У кожного з волонтерів у більшості випадків своя специфічна задача, але дуже часто їх робота переплітається з діяльністю інших волонтерів, в критичних ситуаціях це може бути хаотично та стресово. В опитуванні

щодо важкості психологічного стану волонтерів у роботі з внутрішньо переміщеними особами можемо побачити, що 45% волонтерів оцінюють як важкий ступінь і лише 1 % визначає як не важкий. Однаковий відсоток - 27 - складає такий ступінь як дуже важко та в якійсь мірі проблемно. Така динаміка зумовлюється різного роду діяльності волонтерства, категорією внутрішньо переміщених осіб, рівнем стресу, який вони пережили під час війни та іншими численним причинами.

Таблиця 3.4

Дослідження думки волонтерів щодо ступеню психологічної важкості у роботі з внутрішньо переміщеними особами

0-2 не важко	3-5 час від часу було проблемно	6-8 важко	9-10 дуже важко
1%	27%	45%	27%

Особливого значення в рамках дослідження даної категорії клієнтів є діти. Значна частина дітей переміщається з окупованих територій або районів збройного конфлікту без, належним чином оформлених, нотаріальних доручень батьків, у супроводі тільки знайомих або родичів. Якщо дитину евакуювали окремо від батьків, окрім травми від збройного конфлікту, переміщення, вона також потерпає від розриву з близькими людьми – батьками або опікунами (дідусями, бабусями та ін.).

Через розрив у стосунках з близьким дорослим у дитини спостерігаються негативні зміни поведінки. При втраті об'єкта прив'язаності (сім'ї як сфери формування прив'язаності) у дитини виникає порушення прив'язаності. Тому у роботі з дитиною важливо розібратися в суті її проблемної ситуації. Планувати роботу варто разом з батьками. Адже батьки та найближче оточення дитини мають стати для неї ресурсним середовищем – таким, що допоможе пережити травму й адаптуватися до нових умов.

У період військового конфлікту спостерігаємо, що школа стає центром мікрорайону й громади з надання допомоги сім'ям з дітьми, обміну досвідом, тобто стає суб'єктом соціальної роботи. В цих умовах зростає значення діяльності соціального працівника. Особливо, якщо серед учнів є постраждалі внаслідок військового конфлікту діти.

Пошук ефективних соціально-педагогічних технологій допомоги і підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, що стали свідками бойових дій та зазнали серйозного негативного впливу на психоемоційний стан і як наслідок, розладів у соціальній поведінці, спонукав нас до аналізу можливостей тих з них, які, на нашу думку, мають певні потенційні можливості у роботі з такими дітьми.

Аналіз результатів констатувального експерименту доводить недостатність, а то й відсутність повноцінної аутріч соціальної роботи, що може суттєво покращити стан та потреби внутрішньо переміщених осіб в такий вкрай важкий період.

Використання технологічного підходу у використанні аутріч технологій забезпечує економію сил і засобів, дозволяє науково будувати соціально-педагогічну діяльність, сприяє ефективності у рішенні завдань, що стоять перед фахівцем. Розробка та впровадження соціально-педагогічних технологій у роботу соціального працівника ґрунтується на наступних принципах:

- індивідуально-особистісний підхід до дитини (визначення права дитини бути самим собою, поважне ставлення до дитини та підлітка, розробка індивідуальної програми допомоги з урахуванням особливостей ситуації, індивідуально- характерологічних рис дитини, допомога підлітку у формуванні позиції «Я сам», бажанні самому розв'язувати свої проблеми);

- опора на позитивні сторони особистості (визначення позитивних якостей підлітка, створення ситуації успіху, уміння знайти позитивне у поведінці дитини);

- конфіденційність (передбачає створення атмосфери довіри, додержання службової таємниці);
- командна робота різних фахівців у розв'язуванні проблеми підлітка (до роботи з дитиною можуть бути підключені, крім соціального працівника, психолог, лікар, адвокат, соціальний педагог, вчителі, вихователі та ін.) [18].

З метою надання допомоги сім'ям вимушених переселенців та їхнім дітям саме у школи є всі можливості, умови й відповідні фахівці для реалізації таких випробуваних й ефективних технологій надання підтримки як кризове втручання, допомога для самопомоги та музикотерапія. Концепції зазначених технологій розглядають особистість, сім'ю як об'єкт та суб'єкт роботи в залежності від їх стану та обставин життя. Правові підстави для застосування цих технологій у ЗНЗ надають нормативні акти України у галузі соціальної роботи, допомоги сім'ям з дітьми, освіти, захисту прав дітей тощо.

Під час спостереження та опитування людей в стресовому стані було встановлено, що у кожного є своя власна унікальна комбінація ресурсів адаптації. Ця комбінація включає шість основних характеристик або параметрів, що складають ядро індивідуального стилю боротьби: - Beliefs and Values – В (переконання та моральні цінності); - Affect and Emotion – А (емоції); - Social – S (соціальна сфера); - Imagination and creativity – І (уява і творчість); - Cognition and Thought – С (пізнання і думка); - Physiological and Activities – Ph (фізична активність).

Дана модель має назву «BASIC Ph». Комбінація всіх шести параметрів і складає індивідуальний стиль боротьби. Важливо відзначити, що у кожного є свої переважні методи подолання кризи в різні періоди життя. У своєму використанні ці методи розвиваються і удосконалюються, а деякі залишаються нерозвиненими внаслідок різних обставин нашого життя.

Важливо сфокусувати увагу на вдалих випадках використання внутрішніх ресурсів. Багатьом з людей допомагає звернення до вірувань та моральних цінностей для подолання стресу і кризи. Тут маються на увазі не тільки релігійні вірування, а й політичні переконання, почуття надії і філософський «сенс», почуття місії і призначення, потреба знайти свою ідентичність і висловити власну приналежність до свого народу. Інші дотримуються емоційної або афективної модальності – вони використовують вираження власних емоцій (плач, сміх, розповідь про пережите), або невербальні методи – малювання, читання, шиття, письмо.

Деякі обирає соціальний ресурс, черпаючи підтримку у своїй приналежності до групи, організації чи професії, у вирішенні завдання, у виконанні соціальної ролі. Інколи люди звертаються до уяви, вони намагаються відволіктися за допомогою творчої уяви, вигадуючи нереальні розв'язки проблеми, засновані на імпровізації та позитивному мисленні. Деякі люди користуються когнітивно-поведінковим методом коупінгу. Когнітивні стратегії включають дослідження фактів інформації, розв'язання проблем, аналіз та реалістичне прогнозування, внутрішню мову підтримки, улюблені види діяльності.

Люди типу «Ph» реагують і борються за допомогою фізичного, тілесного руху. До їх методів належать релаксація, десенсибілізація, медитація, фізичні вправи, фізична активність. Затрати енергії – важлива сторона багатьох видів внутрішньої боротьби. Сюди ж відносяться: їжа, сон, секс тощо. Завданням спеціалістів будь-якого профілю є допомогти людині адаптуватися на новому місці і повернутися максимально швидко до звичного життя.

Саме порушення безперервного перебігу звичних форм діяльності (робота, школа, домашні справи, похід у магазин, сімейні правила) призводить до поглиблення кризи і вимагає більших затрат на подолання стресу. Тобто, коли відбувається розділення на життя до і після травми, наприклад, до війни людина була дружиною, мамою, подругою,

медсестрою, займалася садівництвом, то після – вона розпочинає звужувати свою життєву позицію до рівня «переселенка». Важливо знайти і якомога раніше відновити зв'язки між минулим та теперішнім, відновити ту картину світу, яка була до травми, опираючись на професійну приналежність, на рольову приналежність, на відновлення тієї поведінки, яку можна відновити в теперішніх умовах життя.

Таким чином, в результаті опитування безпосередньо внутрішньо переміщених осіб можемо побачити, що 23% біженців відчувають прояви упередженого ставлення до себе від інших громад, 41% відчувають турботу та всесторонню підтримку. Провідним джерелом допомоги на думку досліджуваної категорії є волонтери, а саме більш ніж 87%, що доводить їх значущість, всесторонність та важливість. При опитуванні, 97% громадян вказали на те, що провідна мінімально необхідна особистісна допомога можлива лише завдяки волонтерам, які направляють свою діяльність на адресну допомогу, є впізнаваними через великої кількості населення та знають і розуміють провідні проблемні питання кожного.

Відповідно до узагальнення даних, які вдалося отримати в умовах війни, можемо побачити наскільки не вистачає сьогодні аутріч технології при роботі з внутрішньо переміщеними особами, адже більшість фахівців спирається на думку, що звертатись мають до них, а не вони шукатимуть своїх потенційних клієнтів. Така позиція не є новою чи неправильною, на нашу думку, вона є недостатньою в рамках ефективного вирішення тієї чи іншої проблеми.

Іншим напрямом дослідження стало опитування безпосередньо волонтерів, які активно займаються допомогою різним категоріям населення від початку повномасштабної війни. На питання, які провідні проблеми у внутрішньо переміщених осіб вони вбачають бачимо, що 45% вказують на відсутність відповідних умов для життя, що охоплюють відсутність відчуття дому, побутові умови, психологічний дискомфорт, туга за домашнім

затишком. Найменший відсоток складає непорозуміння з громадою - 4%, але вище означене має різний рівень у різних регіонах України. Приблизно однакову кількість опитуваних становить питання втрата дому та зв'язків з рідними, близькими, друзями. Внутрішній дискомфорт оцінюють 21 % внутрішньо переміщених осіб.

В оцінюванні психологічного стану внутрішньо переміщених осіб (таблиця 3.3) волонтери вбачають наступні відсоткові відношення: найбільший 48% - в межах норми, 22% - добрий, повністю незадовільний - 8% та задовільний - 22%.

Аутріч технології мають неабиякий вплив на процес розв'язання проблем, які виникають у внутрішньо переміщених людей. Головною проблематикою в такій ситуації є той факт, що значна кількість осіб не фіксуються як такі, що потребують і причини для цього у кожного абсолютно різні. Разом з тим аутріч соціальні працівники, чи волонтери через певно визначений страх та обставини, використовуючи технології аутріч можуть допомогти означеним категоріям клієнтів, що неабияк може вплинути на якість їх життя.

3.2. Рекомендації щодо удосконалення аутріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

При розробці плану надання соціально-психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам, незалежно від їхнього віку, необхідно визначити всі деформувальні сімейні стосунки обставини, які виникали в мирний час, після початку збройного конфлікту, під час переміщення та після переміщення сім'ї або окремих її членів, що найбільш ефективно при використанні технологій аутріч соціальної роботи. При плануванні роботи необхідно врахувати такі обставини:

1. Наявність у родині складних життєвих обставин у мирний час.

2. Наявність політичних розбіжностей або протистоянь між членами сім'ї.
3. Вступ членів сім'ї у збройні формування протидіючих сторін.
4. Наявність в сім'ї осіб, які залишилися у зоні збройного конфлікту.
5. Члени однієї сім'ї перемістилися в різні місця проживання.
6. Частина сім'ї повернулася в зону збройного конфлікту після переміщення.

7. Інші суттєві обставини, які є нетиповими для мирного часу і визначають особливості допомоги будь-якого спеціаліста, чи то педагог, соціальний працівник, психолог тощо.

Якісний результат аутич соціальної роботи передбачає чітку структуру діяльності та поетапність. В результаті дослідження ми пропонуємо наступні шість етапів, а саме:

1. Створення міждисциплінарної команди.
2. Організація взаємодії з клієнтом.
3. Підтримка внутрішньо переміщених осіб.
4. Застосування форм реабілітаційних та адаптаційних заходів (індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією).
5. Використання технології кризового втручання.
6. Застосування закріпного методу – музичної терапії.

Для того, щоб робота з внутрішньо переміщеними особами надала якомога ефективний результат слід поєднати комплекс заходів та методів. Перш за все реалізуємо перший етап, а саме створення міждисциплінарної команди.

Сім'ї внутрішньо переміщених осіб, як правило, потребують комплексної допомоги команди професіоналів, міждисциплінарної команди. Враховуючи багатогранність проблем, які властиві внутрішньо

переміщеним особам, комплекс різноманітних проблем сімей з дітьми, які були до переміщення та набуті під час переміщення, в процесі адаптації до нових умов проживання важливу роль і значення має командний підхід до роботи. У мультидисциплінарній команді чітко визначаються функції кожного фахівця, розподіляються ролі та сфери відповідальності.

Визначення пакета послуг, що пропонуються конкретному клієнту, обговорення проблемних питань, оцінювання виконаної роботи відбувається на групових зустрічах мультидисциплінарної команди.

Координація роботи членів команди і представлення нових випадків здійснюється координатором аутріч – як правило, соціальним працівником, який контролюватиме якість виконання аутріч технологій. Склад команди може відрізнятися залежно від потреб людини, яка отримує допомогу, та плану її супроводу. Наприклад, до складу мультидисциплінарної команди з виявлення і надання допомоги сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах, неодмінно повинні входити працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, працівники служби у справах дітей, працівники управлінь у справах сім'ї та молоді.

За потреби (яка визначається потребами кожної сім'ї) – працівники управлінь (відділів) охорони здоров'я або закладів охорони здоров'я, управлінь (відділів) освіти і науки, шкільних та позашкільних закладів, органи соціального захисту населення, юристи. Головним завданням цієї команди є виявлення та надання допомоги сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Перевагами мультидисциплінарної команди є те, що вона забезпечує:

- залучення всіх ресурсів громади, організацій, установ та відомств;
- скорочення часового проміжку, за який можливо розв'язати проблеми сім'ї та дитини;

- зняття міжвідомчих бар'єрів – можливість роботи в одній команді медика, соціального працівника, міліції – спільно працюють над випадком;

- максимально можливий пакет послуг, який можуть отримати дорослий і дитина;

- активне залучення людини, яка потребує допомоги, до планування та здійснення роботи. Це сприяє формуванню достатнього рівня відповідальності за розв'язання проблем у майбутньому.

Діяльність міждисциплінарної команди є ефективною, коли всі її учасники (включно з людиною, яка потребує допомоги) відповідально підходять до організації роботи, розділяють обов'язки та відповідальність щодо своїх повноважень. Важливо, щоб у команди був єдиний керівник процесу, який відповідає за загальний результат.

Тому при створенні мультидисциплінарної команди необхідно:

- ввести до складу команди саме тих фахівців, допомоги яких потребує сім'я або дитина;

- призначити керівника мультидисциплінарної команди;

- дійти спільної згоди. Щоб надати необхідну допомогу внутрішньо переміщеним особам, забезпечити їм підтримку, проведення психологічної діагностики та надання необхідних консультацій, фахівець повинен володіти ключовими навичками ефективної взаємодії з людьми. І для цього важливо самостійно оцінити свій потенціал та мотивацію.

Виділяємо наступні вимоги до фахівця аустріч:

- бути ресурсними (ми можемо дати тільки те, що у нас є);

- уникати стереотипізації (кожен випадок унікальний);

- бути нейтральним під час роботи (не приписувати людині власних очікувань/цінностей, а орієнтуватися на її можливості і життєву ситуацію).

Команди спрямовані на забезпечення інтересів сім'ї або дитини;

- обговорити умови контролю за ефективністю діяльності кожного члена команди;
- проаналізувати попередній досвід розв'язання проблем сім'ї або дитини, обговорити можливі перешкоди;
- бути доступним стабільно (повідомляти де і о котрій годині вас можна знайти, як зв'язатися, який графік роботи вашої організації);
- уміти ясно і чітко доносити свої думки (не вживайте професійних термінів, дискримінаційних визначень на зразок «кризова сім'я» тощо, уточнюйте, чи зрозуміла вас людина);
- проявляти справжню участь у взаємодії з клієнтом (використовуйте активне слухання, шаблонний підхід ускладнює роботу);
- бути надійним, безпечним, чесним (плануйте тільки те, що можете дійсно виконати, намагайтесь не переносити час і місце зустрічі, дотримуйтесь домовленостей, зберігайте конфіденційність);
- бути впевненим в собі та поважати інших;
- уміти швидко реагувати на зміни, адаптуватися до ситуації. важливо ставитись з повагою до людей, яким ви намагаєтесь допомогти, незалежно від власної шкали цінностей та переконань.

Також добре розуміти різницю між вами і людиною, якій ви допомагаєте, і з повагою ставитися до відмінностей. Фахівці мають усвідомлювати межі своїх повноважень та розуміти, що вони не є суддям життя, вчинків і поглядів іншого. Фахівцям варто розцінювати себе як гостя, якого попросили надати допомогу, а не вирішувати долю інших людей і виносити вирок. Просто спробуйте зрозуміти, що краще за все ви можете зробити для цієї людини? Кожна людина прожила своє неповторне життя, і у неї сформувався свій комплекс цінностей, потреб, бажань і переконань, які потрібно враховувати.

Аутріч технології є нелегкими для тих людей, хто їх використовує, але в умовах війни це надзвичайно велика та важлива робота, яка

допомагатиме внутрішньо переміщеним особам відшукувати сенс життя, не здаватися, рухатися далі, забезпечувати себе та свою сім'ю необхідною підтримкою.

У процесі роботи з внутрішньо переміщеними особами, фахівцю, який використовує аутріч технології варто навчитися використовувати наступні знання:

- слід допомогти зрозуміти, що всі члени сім'ї, незалежно від віку, відчувають біль;
- вміти просто та якісно пояснити, що кожен висловлює горе по-різному;
- пам'ятати, що іноді може створюватися враження, що людина байдужа (наприклад, коли вона не плаче) або що вона не володіє собою (наприклад, коли плаче «занадто багато») – і те, і інше враження можуть бути помилковими;
- під час війни завжди допомагати родині приймати спільні рішення щодо похорону, панахиди тощо. Зазвичай в родині панує розгубленість і хтось один бере на себе відповідальність за організацію необхідних формальностей. Однак пізніше, коли люди приходять до тями, можуть виникнути образи та непорозуміння;
- треба вміти розповідати родині про те, які реакції можуть виникати в найближчі місяці, щоб вони не лякалися несподіваних проявів і не думали, що у них виникають відхилення від норми.
- допоможіть забезпечити основні потреби сім'ї. Залучайте громаду (важливий ритуал прийняття соціумом переміщених осіб);
- дайте батькам і дітям зрозуміти, що нормально згадувати про померлого, про втрачений дім, іграшку, собаку тощо;
- постарайтеся переконати сім'ю приєднатися до групи взаємопідтримки – до людей, які пережили аналогічну травму. Це може бути корисно хоча б для того, щоб отримати необхідну інформацію;

– у період жалоби батькам, які мають маленьких дітей, знадобиться допомога і поради щодо того, як краще поводитися з дітьми. Було б добре, щоб хтось із рідних допоміг з дітьми і дав їм можливість поговорити. Діти постійно хочуть чути, що батьки їх не покинуть, що вони не залишаться одні. Інакше кажучи, треба подбати про те, щоб вони почувалися в безпеці. Нагадайте, що кожен горює по-своєму і зі своєю динамікою. Для когось два роки – це нормальний термін. А хтось переходить до нормального життя раніше.

Якщо виникають сумніви щодо фізичного та психологічного здоров'я, то спеціалісту, що супроводжує втрату, слід звернутися по консультацію до фахівця: психолога, психіатра. І нарешті, постарайтеся підготувати сім'ю до змін, які відбуватимуться з плином часу. Хтось повинен взяти на себе роль, що раніше належала іншому. Зміняться відносини. Життя стане іншим. Це означає, що потрібно підтримувати зв'язок з родиною протягом кількох місяців після події, яка травмувала, оскільки слідом за періодом гострого горя можуть виникати труднощі в адаптації.

Для того, щоб проводити цю роботу аустріч-працівникові потрібно розвинути в собі такі якості:

- Усвідомлення того, що володіння певною інформацією не ставить аустріч-працівника «вище» людей, з якими він працює. Наприклад, споживачі наркотиків володіють цінною і корисною інформацією та багатим життєвим досвідом. Уміння поважати і цінувати цей досвід – незамінні якості, які допомагають проводити аустріч.

- Здатність бути самим собою. Аустріч-працівники не повинні грати не властиві їм ролі, намагатися «підлаштуватися» під споживача.

- Уважно і відкрито ставитися до тієї інформації, яку аустріч-працівник отримує (як на вулиці, так і від медичних спеціалістів) і постійно бути в курсі найбільш актуальних потреб тих людей, з якими він працює. Намагатися знайти інформацію, що відповідає цим потребам.

- Уміння уважно вислухати і зрозуміти людину, з яким розмовляє аустріч-працівник.

- Чесність перед самим собою. Робота аустріч проводиться в умовах зниженого контролю, і при роботі на вулиці контроль за дотриманням правил виходить від самого себе.

- Уміння «володіти розмовою». Надання можливості висловитися, і зробити свій коментар, сфокусувавши розмову на теми здоров'я.

Для якісного застосування аустріч технологій при роботі з внутрішньо переміщеними особами має бути забезпечена супервізія, яка повинна охоплювати регулярні індивідуальні співбесіди між супервізором (зазвичай це менеджер програми) і кожним зі співробітників.

На цих зустрічах повинні обговорюватися такі питання, пов'язані з роботою працівників, що застосовують аустріч та тих, хто працює з означеною категорією після аустріч технологій: наскільки вони справляються зі своєю роботою; області, у яких потрібно поліпшення роботи (якщо такі є); потреби в навчанні; відносини з клієнтами і відчуття стосовно них; почуття стосовно роботи; плани, пов'язані з розвитком кар'єри.

У багатьох проєктах аустріч працівниками працюють самі внутрішньо переміщені особи. І це позитивно впливатиме на результат роботи, адже в цьому випадку працівник знатиме глибину всіх проблем та переживань потенційного клієнта.

Щоб уникнути непорозумінь з представниками будь-якого напрямку чи самих внутрішньо переміщених осіб, аустріч-працівникові слід:

1. Завжди мати при собі посвідчення співробітника програми, вкладка або довіреність, підписану керівником (координатором проєкту), на виконання певного виду робіт у рамках профілактичної програми.

2. Завжди мати при собі особисті документи (паспорт).

3. Знати і вміти чітко пояснити місію організації, цілі і завдання проведеної роботи.

Завершуючи перший етап, який матиме час від часу систему вдосконалення в залежності від умов та можливих проблем, переходимо на другого виділеного нами етапу - *організація взаємодії з клієнтом*.

Основні кроки у взаємодії з клієнтом при зборі інформації, плануванні та наданні допомоги (інформація для соціального працівника, волонтера) при аустріч соціальної роботи:

1. Знайдіть безпечне, тихе і відокремлене місце для надання допомоги.
2. Встановіть контакт з людиною, яка потребує допомоги.
3. Спочатку слухайте і уточнюйте. Слухайте слова. Слухайте інтонацію. Спостерігайте рухи, жестикуляцію, міміку. Звертайте увагу на паузи і відмічайте теми, які замовчуються. Уточнюйте значення слів/подій для людини («що це для Вас значить?», «що Ви мали на увазі?»). Будьте чутливими до того, що людина «говорить» емоціями.

Переходячи до *третього етапу* аустріч у роботі з внутрішньо переміщеними особами, а саме *підтримки* варто зазначити, що це може здійснюватися як кураторство, нагляд та інспектування умов життя і стосунків членів сім'ї, як дорадництво, фасилітація, взаємодопомога в групі, як залучення до діяльності в інших умовах і за кращими зразками. Підтримка передбачає споживання сім'єю обраних нею соціальних послуг, мінімальну самостійність сім'ї в розв'язанні проблем власними зусиллями. Але підтримка показує, що ці послуги можна знайти, якщо їх шукати, виводить на шляхи і варіанти розв'язання проблем, стимулює до співпраці в розв'язанні проблем, сприяє пом'якшенню найскладніших з них; обмеженість підтримки в часі та розмірі призводить до переходу допомоги до участі в розв'язанні проблем [6, с.27].

Умовами реалізації технології допомоги для самопомоги є:

- використання менеджменту соціальних послуг, орієнтованих на надання послуг конкретній сім'ї;

- наявність мобільної мультидисциплінарної команди фахівців, що спеціалізуються за певною проблемою і діють як консиліум, створений тимчасово для надання послуг у залежності від проблем сім'ї;
- готовність фахівців працювати на основі суб'єктних стосунків з сім'єю, володіння відповідними технологіями та етикою роботи з нею;
- обмеження підтримки та допомоги в часі і розмірі, повідомлення про це сім'ї; визначення показників ефективності надання допомоги; адресної соціальної реклами; стимулювання сім'ї до прийняття підтримки, допомоги і переходу до подальшої самодопомоги;
- наявність альтернативних варіантів розв'язання проблем сім'ї, форм і методів, які вона обирає;
- відмова від критики сім'ї, опори на досвід родини та позитивне в ній, наявності зусиль у розв'язанні проблем;
- толерантність в ставленні до сім'ї, наявність у фахівця статусу, прав, обов'язків, необхідних для соціальної опіки, інспектування сім'ї тощо;
- координація, інтеграція та обмін ресурсами суб'єктів захисту сімей; створення мережі соціальних послуг; якісної всебічної діагностики проблем і стану; контролю, взаємо- і самоконтролю за процесом надання соціальних послуг і своєчасної корекції.

Допомога для самодопомоги може застосовуватися в різних видах соціальної роботи: соціальному обслуговуванні, профілактиці та супроводі як самостійна, а в реабілітації – після кризового втручання. Сфери реалізації – громадська, економічна, освітня, виховна, культурна, оздоровча [6, с. 29].

Четвертий етап вимагає застосування різних форм реабілітаційних та адаптаційних заходів (індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією).

Тому на початкових етапах реабілітаційні заходи та заходи з адаптації можуть проводитися у формі навчання корисних навичок, бесід, підтримуючих зустрічей. Їх можна проводити в таких формах:

1. Індивідуальна робота. Індивідуальна робота передбачає індивідуальне консультування/бесіди з актуальних питань, кризове консультування та консультування з опрацювання травматичного досвіду, зустрічі з планування і ведення випадку, оцінки успіхів, терапевтичні зустрічі.

2. Сімейне консультування. Сімейне консультування націлене на опрацювання травматичного досвіду на рівні всієї родини та постановку цілей на подальше життя. Сімейне консультування має також передбачати консультування батьків з питань профілактики психологічної травми дитини та створення для дитини підтримуючого середовища.

3. Тренінги з розвитку життєвих навичок. Такі тренінги можуть включати різні тематики, корисні для внутрішньо переміщених осіб для їх подальшої адаптації. Ці тематики можуть бути поєднані загальною програмою або представлені окремо, з урахуванням потреб. Серед тем можуть бути: зайнятість/працевлаштування, ефективна комунікація, постановка життєвих цілей, захист прав, здоровий спосіб життя та профілактика соціально небезпечних хвороб, профілактика насильства, виховання та догляд за дітьми, формування сімейних стосунків, профілактика конфліктів тощо.

4. Групи взаємодопомоги і взаємопідтримки. Такі групи створюються за ініціативи та участі активних членів центрів компактного проживання внутрішньо переміщених осіб або громади чи територіального центру, де вони проживають. Метою групи є придбання корисних навичок і залучення на місцях активних помічників з числа внутрішньо переміщених осіб. Такі групи також сприяють формуванню згуртованості членів громади, розвитку їх самостійності, впевненості у власних силах. Групи можуть бути тематичними для отримання певних знань, де учасники можуть пригадати

та поділитися власним досвідом (наприклад, ефективна комунікація, учасники пригадують власний досвід спілкування і діляться успіхами), та групи психологічної підтримки.

5. Психокорекційні групи. Цей метод втручання найбільш актуальний на початковому етапі кризи, поки травма ще свіжа і люди знаходяться в розгубленому стані. У такі групи зазвичай потрапляють найбільш уразливі особи з різними психологічними і психосоматичними проблемами.

Ці групові методи психосоціальної реабілітації націлені на: усвідомлення травми і включення механізмів подолання стресу (coping); зменшення стресових розладів (страхи, нав'язливі спогади, безсоння, нічні кошмари, дратівливість, депресія і т. п.); корекцію психосоматичних розладів та розвиток навичок подолання душевної кризи.

Суть таких зустрічей полягає у тому, що учасники можуть поділитися своїм травматичним досвідом, переживанням, та за допомогою фасилітатора (ведучого) і уточнюючих запитань від учасників допомогти один одному відновити послідовність травмуючих епізодів і вибудувати єдину картину події, що допомагає пропрацюванню травми.

6. Залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією. До таких програм можна залучати активних членів громади з числа внутрішньо переміщених осіб, тих, які мають певний досвід і готовність ним поділитися, тих, які готові вчитися і розвивати мережі підтримки. Ці програми є досить важливими, оскільки внутрішньо переміщені особи дуже добре розуміють проблеми і потреби тих, які пережили подібний досвід. Це можуть бути програми наставництва, допомоги на засадах «рівний – рівному», проведення занять для дітей і молоді, розробки інформаційних та довідкових матеріалів, залучення гуманітарної допомоги.

Важливо проводити не лише загальну оцінку після закінчення роботи з клієнтом, а обговорювати та оцінювати разом з клієнтом проміжні результати (що вдалося, що не вдалося, чому?). Така система дозволить:

по-перше, разом з клієнтом визнавати його успіхи! Надалі цей позитивний досвід можна використовувати як ресурс клієнта; по-друге, оперативно реагувати на те, що не виходить, одразу з'ясовувати причини та намагатися їх усунути. Таким чином, час не буде втрачено. По-третє, допоможе оперативніше враховувати обставини в житті особи, які можуть змінюватися в процесі роботи, та коригувати перелік потреб клієнта. Також такі зустрічі раз на два-три тижні допоможуть не втрачати зв'язок із клієнтом та формувати і підтримувати довірливі стосунки. Після закінчення роботи з клієнтом важливо провести фінальну зустріч і підбити підсумки: що вдалося, а що ні, чи й надалі потрібна допомога і, якщо потрібна, то яка.

П'ятим етапом передбачається технологія, яка привернула нашу увагу в аспекті реалізації завдань дослідження, стала **технологія кризового втручання**. Кризове втручання в соціальній і соціально-педагогічній роботі – це комплекс надання оперативних соціальних послуг людині, сім'ї, яка знаходиться в кризовій, критичній чи екзистенційній ситуації, спрямований на усунення загрози життю і здоров'ю людини чи її оточенню, на відновлення чи компенсацію втрачених функцій організму, обмежень життєдіяльності і на підтримку оптимального інтелектуального, психічного, соціального рівнів та якості життя людини для досягнення нею соціальної та матеріальної незалежності, соціально-професійної адаптації та інтеграції в суспільство, на збереження цілісності сім'ї. У разі кризового втручання людина, сім'я є об'єктом соціальної і соціально-педагогічної роботи до усунення загрози її життю і здоров'ю – відновлення фізичного і психічного стану та соціального статусу.

Кризове втручання спрямоване на:

- виведення сім'ї зі стану кризи та відновлення її соціального статусу, фізичного та психічного стану шляхом створення умов для переходу до «допомоги для самопомоги»;

- підтримку сім'ї з метою стабілізації її стану і профілактики погіршення ситуації; зниження емоційної напруги;
- прийняття втрати (людини, стосунків, значущої діяльності тощо) або прийняття невизнання людьми, що є важливими для особистості;
- усвідомлення цінності свого життя і своєї особистості; об'єктивне сприйняття сімейної ситуації і себе особисто; стимулювання сім'ї до пошуку та перегляду життєвих орієнтирів, до виходу із кризи, до планування майбутнього життя.

Кризове втручання здійснюється поетапно:

- діагностика кризової ситуації;
- розробка оперативних і стратегічних засобів її ліквідації;
- реалізація заходів;
- оцінка реалізації заходів і діагностика ситуації.

Кризове втручання передбачає роботу зі стадіями кризи, мобілізацію ресурсів середовища та можливостей людини, сім'ї у цілому для подолання кризи. У кризовому втручанні в сім'ю з огляду на професійні функції соціальний працівник може виконувати роль експерта, опікуна, учителя, помічника, захисника тощо. Кризове втручання може здійснюватися через роботу мультидисциплінарних команд, волонтерів, кризових менеджерів місцевого рівня (ними можуть бути інспектори з охорони прав дитинства та соціальні працівники, педагоги центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, кризових центрів соціально-психологічної допомоги, які почали створюватися в Україні).

Основна форма надання соціальних послуг у кризовому втручанні – індивідуальна (як з однією людиною, так і з однією сім'єю); менш доцільною є групова форма роботи (соціальна опіка, створення дружнього середовища, групи взаємодопомоги).

Методи, що використовуються в кризовому втручанні, виключають критику клієнта та значущих для нього людей, стосунків, сфер діяльності, а

також покарання чи осуд клієнта. Технології соціальної роботи, які доцільно застосовувати в кризовому втручанні, повинні бути спрямовані на підтримку клієнта, формування в нього об'єктивної оцінки ситуації і самооцінки, життєвих умінь.

Втручання передбачає надання комплексу соціально-економічних, юридичних, психологічних, соціально-педагогічних, інформаційних, соціально медичних послуг, послуг з працевлаштування. Ці послуги надаються адресно, у залежності від проблем сім'ї, її члена. Послуги реалізуються як соціальна опіка жертв насильства; як сприяння організації оздоровлення і дозвілля дітей; як надання речової та грошової допомоги; як представництво сім'ї, її членів; як створення дружнього до людини середовища, залучення її до груп взаємодопомоги; як організація соціального навчання тих, хто здійснює агресію, у разі їхнього бажання; через інформування та консультування як потерпілих від насильства, військових конфліктів, так і членів їхніх сімей (за їх бажанням); як відновлення соціальних і сімейних зв'язків людини (або налагодження нових соціальних зв'язків) [52].

Шостий етап передбачає закріплення стану внутрішньо переміщених осіб у процесі організації різного роду допомоги, а саме **музичну терапію**. Музична терапія - один з найстаріших методів впливу на психіку людини, що застосовується в соціальній терапії. Цей метод активно використовується в корекції емоційних проблем, страхів, рухових і мовних розладів, відхилень у поведінці, при комунікативних проблемах. Незаперечні можливості лікувального впливу музики в її аналітичній і синтетичній формі на патологічно змінені психічні і соматичні процеси в організмі людини стали імпульсом для виникнення нового наукового напрямку - музикотерапії як одного з лікувально-виховних методів.

Музикотерапія є джерелом активаційної творчості та соціальної стимуляції, що оздоровчо впливає на емоційну й вольову сферу людини. Музикотерапія належить до так званих активних методів групової

соціально-психологічної і соціально-педагогічної допомоги, метою якої є реставрація почуття гідності, набуття стрес-толерантності, реабілітація та реадаптація. Основний механізм музикотерапії полягає у знятті негативних емоцій та вихованні позитивних емоцій, які мають потужний компенсаторний потенціал, що стимулює нервову систему на подолання труднощів у складній ситуації [60, с. 273].

Отже, музикотерапія є складовою частиною соціально-педагогічних і соціально-терапевтичних методик, загальне завдання яких - збереження запобігання емоційним розладам. Важливою для нашого дослідження видається нам і основна мета музикотерапії - подолання бар'єрів у спілкуванні, покращення розуміння себе та інших, зняття психічного напруження, створення можливостей для самовираження, набуття навичок адекватної групової поведінки та соціалізації підлітка в суспільстві. З огляду на все викладене вище, серед проаналізованих нами технологій саме музикотерапія видається нам найвідповіднішою метою нашої роботи – допомога дітям ВПО та корекція їхнього психоемоційного стану та запобігання розладам у соціальній поведінці.

Отже, плануючи роботу фахівців аутріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, необхідно врахувати такі обставини як: наявність у родині складних життєвих обставин у мирний час; вступ членів сім'ї у збройні формування протиборчих сторін; члени однієї сім'ї перемістилися в різні місця проживання і т.д.

Якісний результат аутріч соціальної роботи передбачає чітку структуру діяльності та поетапність. В результаті дослідження ми пропонуємо наступні шість етапів, а саме: створення міждисциплінарної команди; організація взаємодії з клієнтом, підтримка внутрішньо переміщених осіб; застосування форм реабілітаційних та адаптаційних заходів (індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги внутрішньо

переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією); використання технології кризового втручання; застосування закріпного методу - метод музичної терапії.

Аутріч соціальна робота є нелегкими для тих людей, хто їх використовує, але в умовах війни це надзвичайно важлива діяльність, яка допомагатиме внутрішньо переміщеним особам відшукувати сенс життя, не здаватися, рухатися далі, забезпечувати себе та свою сім'ю необхідною підтримкою.

Висновки до третього розділу

Аутріч соціальна робота має значний вплив на процес розв'язання проблем, які виникають у внутрішньо переміщених людей. В результаті опитування внутрішньо переміщених осіб можемо побачити, що 23% респондентів відчувають прояви упередженого ставлення до себе від інших громад, 41% відчувають турботу та всесторонню підтримку. Провідним джерелом допомоги, на їх думку, є волонтери (більш ніж 87%, що доводить їх значущість, всесторонність та важливість). При опитуванні, 97% громадян вказали на те, що основна допомога можлива лише завдяки волонтерам, які спрямовують свою діяльність на адресну допомогу, є впізнаваними серед великої кількості населення та знають і розуміють провідні проблемні питання кожного.

Відповідно до узагальнення даних, які вдалося отримати в процесі констатувального експерименту, можемо побачити наскільки не вистачає сьогодні аутріч технології при роботі з внутрішньо переміщеними особами, адже більшість фахівців спирається на думку, що звертатись мають до них, а не вони шукатимуть своїх потенційних клієнтів. Така позиція значно знижує ефективність аутріч соціальної роботи.

Також констатувальний експеримент мав на меті опитування аутичних соціальних працівників. Зокрема, респонденти зазначили такі основні проблеми ВПО, з якими їм доводиться працювати: відсутність відповідних умов для життя, відсутність відчуття дому, неналежні побутові умови, психологічний дискомфорт, туга за домашнім затишком, втрата дому та зв'язків з рідними, близькими, друзями тощо.

Аутична соціальна робота має значний вплив на процес розв'язання проблем, які виникають у внутрішньо переміщених осіб. Головною проблематикою в цьому випадку є той факт, що значна кількість осіб не фіксуються як такі, що потребують допомоги і причини для цього у кожного абсолютно різні.

Плануючи роботу аутичних соціальних працівників у роботі з внутрішньо переміщеними особами, необхідно врахувати такі обставини як: наявність у родині складних життєвих обставин у мирний час; вступ членів сім'ї у збройні формування протиборчих сторін; члени однієї сім'ї перемістилися в різні місця проживання і т.д. Якісний результат аутичної соціальної роботи передбачає чітку структуру діяльності та поетапність. В результаті дослідження ми пропонуємо дотримуватись таких шести етапів: створення міждисциплінарної команди; організація взаємодії з клієнтом, підтримка внутрішньо переміщених осіб; застосування форм реабілітаційних та адаптаційних заходів (індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією); використання технології кризового втручання; застосування закріпного методу - музичної терапії.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного у магістерській роботі дослідження відповідно до поставленої мети, можемо зробити наступні висновки:

1. У процесі теоретичного аналізу наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених переконалися в тому, що існує необхідність подальшого розгляду поняття «аутріч соціальної роботи» та можливості її застосування в практичній сфері. Основа аутріч технологій закладена в системі інформаційних та маркетингових напрямів, але збільшення проблемних аспектів в соціальному середовищі, недостатність наявних форм, методів подолання проблем серед різного напрямку соціального життя викликало необхідність шукати нову технологію, яка допоможе комплексно розв'язувати нагальні питання.

Аутріч соціальну роботу визначаємо як особливу форму соціальної взаємодії, що забезпечує встановлення індивідуального контакту з певними групами населення/цільової аудиторії, які зацікавлені/потребують певних видів допомоги (соціального, інформаційного, продуктового, матеріального і т.д.) у звичному для неї оточенні. Головною метою аутріч соціальної роботи є зацікавлення аудиторії для подальшої взаємодії з соціальним працівником.

Провідні напрями аутріч соціальної роботи зосереджені на: встановленні контакту з відповідними групами; консультуванні в тих умовах, де знаходиться цільова аудиторія, а не у відповідних закладах, державних структурах; супровід для отримання відповідної допомоги; картування; первинний контакт й оцінка клієнта; повторні контакти.

2. Внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які залишили своє місце постійного проживання в результаті або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, та які

не перетинали міжнародно визнаних кордонів держави. Державна влада повністю відповідальна за створення умов, за яких права внутрішньо переміщених осіб будуть захищені на рівні з правами всіх громадян, але з урахуванням особливих потреб, що виникли в результаті раптового переїзду.

Внутрішня міграція, як соціально-психологічний феномен, – це природний прояв мобільності людини, мотивований її прагненням до покращення умов власного існування до повнішого задоволення своїх потреб, але в контексті війни, задоволення власних потреб це пошук безпечного місця проживання. Сучасний законодавчий мінімум щодо внутрішньої міграції має дещо декларативний характер, оскільки не передбачає дієвих механізмів надання державної допомоги, захисту конституційних прав та законних інтересів вимушених мігрантів. Тому, ВПО потребують особливого захисту і гуманітарної допомоги, такий обов'язок покладено не лише на публічну владу, але й на громадськість в цілому. Основними потребами даної категорії населення є: тимчасове житло, харчування, доступ до соціальних послуг, працевлаштування, медична допомога тощо. Робота соціального працівника передбачає допомогу ВПО у набутті навичок адекватного поводження в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення - сім'я, трудовий колектив, сусіди; надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя внутрішньо переміщених осіб.

3. Констатувальний експеримент щодо особливостей аутріч соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами був здійснений за допомогою проведення двох опитувань. Перше проводилось серед внутрішньо переміщених осіб та передбачало визначення їх наявного соціально-психологічного стану та досвіду взаємодії з соціальними службами. Друге опитування проводилось серед аутріч працівників (соціальні працівники, волонтери та ін.) і передбачало визначення труднощів та перспектив аутріч соціальної роботи.

Аналіз результатів проведеного дослідження продемонстрував, що аустріч соціальна робота має значний вплив на процес розв'язання проблем, які виникають у внутрішньо переміщених людей. Опитування внутрішньо переміщених осіб продемонструвало, що 23% респондентів відчувають прояви упередженого ставлення до себе від інших громад, 41% відчувають турботу та всесторонню підтримку. Провідним джерелом допомоги на їх думку є волонтери.

Опитування аустріч працівників дозволило виокремити основні проблеми, з які їм доводиться вирішувати у роботі з ВПО: відсутність відповідних умов для життя, відсутність відчуття дому, неналежні побутові умови, психологічний дискомфорт, туга за домашнім затишком, переживання щодо втрати дому та зв'язків з рідними, близькими, друзями тощо.

Проведене опитування дозволило нам визначити рекомендації щодо впровадження аустріч соціальної роботи з ВПО. Так, плануючи роботу аустріч фахівців необхідно врахувати такі обставини як: наявність у родині складних життєвих обставин у мирний час; вступ членів сім'ї у збройні формування протиборчих сторін; члени однієї сім'ї перемістилися в різні місця проживання і т.д.

Результат аустріч соціальної роботи вимагає чітку структуру діяльності та поетапність. Ми пропонуємо дотримуватись таких шести етапів: створення міждисциплінарної команди; організація взаємодії з клієнтом, підтримка внутрішньо переміщених осіб; застосування форм реабілітаційних та адаптаційних заходів (індивідуальна робота, сімейне консультування, тренінги з розвитку життєвих навичок, групи взаємодопомоги і взаємопідтримки, психокорекційні групи, залучення до програм допомоги внутрішньо переміщених осіб, які успішно впоралися з ситуацією); використання технології кризового втручання; застосування закріпного методу - метод музичної терапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аутрич. Записки маркетолога, 2018. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_a/outreach/
2. Аутрич. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аутрич>
3. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>].
4. Бубняк С. М. Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. - Т. 22, No 11. - С. 56-68.
5. Буткевич О. В. Статус іноземців у стародавньому міжнародному праві. Український часопис міжнародного права. 2002. №3. С. 44–62.
6. В Україні з'явився омбудсмен з переселенців. Інформаційне агентство УНІАН. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://gazeta.ua/articles/life/_v-ukrayini-zyavitsya-ombudsmen-yakij-zahischatime-prava-invalidiv/918290.
7. Грабова Я. О. Конституційно-правовий статус внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Митна справа. 2015. №2 (98), частина 2, книга 2. С. 47–51.
8. Грабова Я. О. Конституційно-правовий статус внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Митна справа. 2015. No2 (98), частина 2, книга 2. С. 47–51, с. 49
9. Демографический энциклопедический словарь / под ред. Д. И. Валентей. Москва : Советская энциклопедия, 1985. - 608 с.

10. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Задорожній О. В.. Біженці // Українська дипломатична енциклопедія: У 2—х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 760с
12. Закіров М. Внутрішньо переміщені особи в Україні: сучасні реалії. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2206:vnutrishno-peremishcheni-osobi-v-ukrajini-suchasni-realiji-2&catid=63&Itemid=393.
13. Закон України «Про біженців» від 24.12.1993 р. ВВР України. 1994. № 16. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3818-12>.
14. Запущено пілотний проект з допомоги вимушеним переселенцям / Державна міграційна служба України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dmsu.gov.ua/cream/richnyy-plan-zakupivel/9-ukrainska/novyny/novyny-dms-ukrainy/2805-zapushcheno-pilotnyi-proekt-z-dopomohy-vymushenym-pereselentsiam>.
15. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/info/>.
16. Каменская М. А. Эволюция информационно-библиотечного обслуживания: вопросы терминологии. НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. 2016. № 8. С. 24–33.
17. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні дещо зменшилася. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :https://zik.ua/news/2019/01/02/kilkist_vnutrishno_peremishchenyh_osib_v_ukraini_deshcho_zmenshylasya_1481021.
18. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні дещо зменшилася. URL:

https://zik.ua/news/2019/01/02/kilkist_vnutrishno_peremishchenyh_osib_v_ukraini_deshcho_zmenshylasya_1481021

19. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні досягла 1 млн. 382 тисяч, – ООН. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ua.112.ua/suspilstvo/chyslo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini-dosiahlo-1-mln-382-tysiach-oon-244663.html>.

20. Козинець І. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 45. - С. 213–219.

21. Компоненти моделей аутріч роботи. http://4ua.co.ua/sociology/ra3bd68a5c53a89421206d27_0.html

22. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. - 141 с.

23. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.hearts.in.ua/articles/job_search/694.php.

24. Малиновська О. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.

25. Малиха М. І. Особливості міграційного процесу // Науковий журнал «Політикус». 2016. Вип. 2. С. 16–19.

26. Малиха М. І. Теоретичне осмислення сутності поняття «міграція» в політичній науці // Науковий журнал «Політикус». 2016. Вип. 2. С. 16–19. , с. 16

27. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» / В. І. Надрага // Укр. соціум. — 2015. — № 1. — С. 134—141.

28. Нападу Н.Е. Соціальна робота: теорія і практика. – 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

https://stud.com.ua/171257/sotsiologiya/autrich_tehnologiyi_sotsialniy_roboti_riznimi_grupami_naselennya

29. Основи психологічного консультування: навч.-метод. посіб. / В. Г. Панок, І.М. Зварич, Я.В. Чапак, О.М. Чернописький. — Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. — 272 с.

30. Основи соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вузів / За ред. Н. Ф. Басова. — М.: Видавничий центр «академія», 2004. — 288 с.

31. Офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації. Чорнобиль. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://koda.gov.ua/oblderzhadministratsija/struktura/strukturni-pidrozdiloda/departament-socialnogo-zakhistu-nas/>

32. Офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації. Чорнобиль. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://koda.gov.ua/oblderzhadministratsija/struktura/strukturni-pidrozdiloda/departament-socialnogo-zakhistu-nas/>.

33. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf

34. Павленко М.І. Біженці та переміщені особи // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — 688 с

35. Петрова Я. Соціальні механізми інтелектуальної міграції: дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. - 20 с.

36. Петрова Я. Соціальні механізми інтелектуальної міграції: автореф. дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 20 с

37. Порядок набуття статусу біженця за українським законодавством / Ю. М. Мартинюк // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 73. — С. 72—76.

38. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / уклад.: Волошин П.В., Шестопалова Л.Ф., Підкоритов В.С. та ін. — Харків, 2002. — 47 с.

39. Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС: Постанова Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки та Української Республіканської Ради професійних спілок від 14 грудня 1989 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/315-89-%D0%BF>.

40. Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС: Постанова Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки та Української Республіканської Ради професійних спілок від 14 грудня 1989 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/315-89-%D0%BF>.

41. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

42. Про порядок віднесення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-92-%D0%BF>.

43. Про порядок віднесення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення в результаті аварії на

Чорнобильській АЕС: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-92-%D0%BF>

44. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи від 19 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12.і>

45. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи від 19 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>

46. Резюме аналитического отчета по результатам операционного исследования «ВИЧ-сервис для вынужденных переселенцев из числа уязвимых к ВИЧ-инфекции групп» / И. Демченко и др.; МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине». – К., 2014. – 15 с

47. Ровенчак О. А., Володько В. В. Практичні аспекти міграції: монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. - 412 с.

48. Ровенчак О. А., Володько В. В. Міжнародна міграція: теорія та практика: монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 412 с. , с. 31

49. Романюк А. Сучасна міграція // Українські варіанти. 2005. № 2. - С. 21–25.

50. Романюк А. Міграційні процеси у Львівській області // Українські варіанти. 2011. № 2. С. 21–25., с. 21–22

51. Руководящие принципы по вопросам о перемещении лиц внутри страны. [Електронний ресурс]. - Режим доступу :https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml.

52. Сборник международных правовых документов, регулирующих вопросы миграции. Москва, 1994. - 368 с.

53. Семёнов А. Аутич. Зачем это нужно и как делать? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.uplab.ru/blog/outreach-why-is-it-necessary-and-how-to-do/>
54. Семигіна Т. В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб // Український соціум. 2015. № 2 (53). - С. 65–72.
55. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Український соціум. 2015. No 2 (53). - С. 65–72., с. 67
56. Успішні практики соціального партнерства: практичний досвід Іркутської області: практич. допомога. Іркутськ, 2011 року.
57. Федюк В. Український етнос в умовах глобальних міграційних процесів сучасної цивілізації. Соціальна філософія: теорія та практика. 2010. № 4. - 309 с.
58. Царьков П. Что такое аутич в линкбилдинге. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://idg.net.ua/blog/chto-takoe-autrich-v-linkbildinge>
59. Чистенко І. Особливості внутрішньої міграції // Актуальні проблеми психології. № 7. - С. 160–164.
60. Чистенко І. Соціально-психологічні чинники внутрішньої міграції // Актуальні проблеми психології. No 7. С. 160–164. , с. 163
61. Як змінилася кількість переселенців в Україні за 2016-2017 роки? [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2018/02/02/infografika/suspilstvo/yak-zminylasya-kilkist-pereselencziv-ukrayini-2016-2017-roky>.
62. Berkman L. F. et al. From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social Science & Medicine*. 2000. Vol. 51. P. 843–857, с. 66і
63. Bowden A. E. Archives Outreach in a Digital World: Promoting digital content through online outreach efforts. A Master's Paper for the M.S. in L.S. degree. July 2013. 60 pages. URL: cdr.lib.unc.edu, с. 13

64. Cambridge Dictionary : web site. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:: <https://dictionary.cambridge.org>

65. Ghrabova, Ja. O. (2015). Konstytucijno-pravovuj status vnutrishnjo-peremishhenykh osib v Ukrajinі [Constitutional and legal status of internally displaced persons in Ukraine]. *Mytna sprava – Customs business*, 2 (98), part 2, book 2, 47–51 [in Ukrainian], с. 49

66. Global Protection Cluster Working Group. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010 p., 545 с 75. Rajan Menon, Eugene B. Rumer, (АНГЛ.) Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order. — The MIT Press, 2015
76. Thomas D. Grant, (АНГЛ.) Aggression against Ukraine. Territory, Responsibility, and International Law. — Palgrave Macmillan, 2015

67. Konstytucija Ukrajinjy: pryjnjata na p'jatij sesiji Verkhovnoji Rady Ukrajinjy 28 chervnja 1996 r. [Constitution of Ukraine: adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30 [in Ukrainian]

68. Kozyneć, I. (2009). Pro spivvidnoshennja ponjatj «bizhenci» ta «osoby, peremishheni vsередyni krajinjy» [On the relation between the concepts of “refugees” and “persons displaced within the country”]. *Jurydychni i politychni nauky – Law and Political Science*, 45, 213–219 [in Ukrainian], с. 217.

69. Retrieved from <https://www.unhcr.org/publications/sowr/4a4dc1a89/state-worlds-refugees-2006-human-displacement-new-millennium.html>, с. 10–11

70. Rukovodjashhye pryncypy po voprosam o peremeshheny lyc vnutry strany [Guidelines on intra-country displacement]. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml [in Russian]

71. Shaffer J. K. Outreach in State Archives and Public Use of Government Records. A Master's Paper for the M.S. in L.S degree. July, 2009. 51

pages. [Електронний ресурс]. — Режим доступу::
<https://core.ac.uk/download/pdf/210608549.pdf>, с. 3

72. Staub-Bernasconi S. Social Work as Discipline and Profession. Theories and methods of social work. Exploring different perspectives / ed. V. Leskosek. Ljubliana : Faculty of Social Work, 2009. P. 9–30

73. The state of the world`s refugees 2006. Human displacement in the new millennium. [Електронний ресурс]. — Режим доступу::
<https://www.unhcr.org/publications/sowr/4a4dc1a89/state-worlds-refugees-2006-human-displacement-new-millennium.html>.

74. The state of the world`s refugees 2006. Human displacement in the new millennium.

75. Zakirov M. Vnutrishnjo peremishheni osoby v Ukrajini: suchasni realiji [Internally Displaced Persons in Ukraine: Modern Realities]. Retrieved from
http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2206:vnutrishno-peremishcheni-osobi-v-ukrajini-suchasni-realiji-2&catid=63&Itemid=393 [in Ukrainian

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета Для внутрушньо переміщених осіб.

Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки ЧНУ ім. П.Могили в рамках магістерського дослідження студентів проводить опитування щодо визначення певних аспектів Вашого самопочуття та досвіду.

Опитування є аноніним! Результати дослідження будуть використані в наукових цілях.

1. Яке враження на Вас справило місце в якому Ви проходили адаптацію, коли Ви до нього переїхали?
2. Чи позиціонуєте Ви себе як ВПО?/Як Ви ставитесь до статусу ВПО?
3. Чи намагаєтесь Ви приховати свій статус ВПО під час знайомства?
4. На жаль, існує стереотип, що увага до ВПО є занадто перебільшеною, що створює неоднакові умови для українців, що теж потребують допомоги, але не є ВПО. Чи зустрічали людей? Як ставитесь?
5. Чи були прояви упередженого ставлення до Вас з боку місцевого населення у зв'язку з тим, що ви переселенці? Якщо так, то які?
6. Хто саме проявляв упереджене ставлення? З якої причини, якщо вона була?
7. Чи доводилося Вам з моменту переселення звертатися за допомогою?
8. З яких джерел до вас надходить соціальна допомога? Держава чи волонтерство?
9. Чи знаєте ви недержавні організації чи соціальні групи, які надають безкоштовну юридичну допомогу?
10. Чи доводилося вам звертатися до таких організацій?
11. Які саме юридичні послуги отримували? Оцініть, будь ласка, їх якість.

12. Чи знаєте ви про свої права переселенця? 13. Чи користуєтесь Ви ними та якими саме? (субсидія, надання житла, психологічна допомога, юридична допомога...)

14. На вашу думку, чи намагається держава максимально, в рамках своїх можливостей, забезпечувати ваші права, як переселенця?

15. Чи зіштовхувались ви з порушенням ваших прав переселенця з боку держави?

16. В яких ситуаціях порушувалися ваші права?

17. Уявіть, що у Вас як у ВПО виникла необхідність звернутися з проханням про допомогу, запитом чи скаргою до представника влади. Як ви вважаєте, чи отримали б Ви необхідну допомогу та сприяння від місцевої адміністрації?

18. Хто допомагає більше: держава чи недержавні організації

19. Чи є Ви членом груп у соціальних мережах. Оцініть, наскільки вони допомогли Вам адаптуватися?

22. Чи помічаєте Ви висвітлення проблем переселенців у ЗМІ?

23. Ваше ставлення до висвітлення цих проблем? Чи задоволені ви їх якістю висвітлення? Чи в достатній кількості?

24. Якої саме інформації вам бракує, що надає ЗМІ?

Анкета
Для фахівців, які мають досвід аутріч соціальної роботи з
внутрішньо переміщеними особами.

Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки ЧНУ ім. П. Могили в рамках магістерського дослідження студентів проводить опитування щодо визначення сучасних тенденцій та перспектив розвитку аутріч соціальної роботи.

Опитування є аноніним! Результати дослідження будуть використані в наукових цілях.

1. Назвіть основні проблеми внутрішньо переміщених осіб, з якими їм довелося зіштовхнутися у процесі війни

2. Охарактеризуйте психологічний стан внутрішньо переміщених осіб:

- незадовільний
- задовільний
- в межах норми
- добрий

3. Оцініть ступінь фізичної важкості у роботі з внутрішньо переміщеними особами під час війни

0-2 не важко

3-5 виникали деякі проблеми

6-8 важко

9-10 дуже важко

4. Оцініть ступінь психологічної важкості у роботі з внутрішньо переміщеними особами

0-2 не важко

3-5 час від часу було проблемно

6-8 важко

9-10 дуже важко

5. Чи відчували підтримку на користь внутрішньо переміщених осіб з боку інших структур, організацій, в тому числі держави?

Так

Ні

Частково

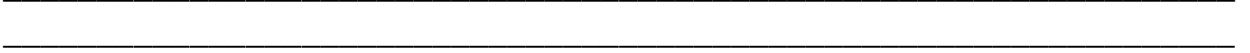
6. Як ви оцінюєте свою волонтерську роботу у наданні різного роду допомоги для внутрішньо переміщених осіб

- недостатній рівень

- в межах норми

- високий рівень

7. Що на вашу думку можна зробити для удосконалення процесу допомоги внутрішньо переміщеним особам з боку всіх можливих структур?

Результати опитування ВПО

Питання	Позитивне, у %	Негативне, у %	Байдуже, у %
1. Враження від місяця проживання	Позитивне 43%	Негативне 3%	Байдуже 44%
2. Статус ВПО	Позитивно 6%	Негативно 89%	Байдуже 5%
3. Чи намагаєтесь Ви приховати свій статус ВПО	Так 56%	Ні 41%	Байдуже 3%
4. Прояви упередженого ставлення	Так 23%	Ні 56%	Не знаю 21%
4. Чи доводилося Вам з моменту переселення звертатися за допомогою	Так 87%	Ні 13%	
6. З яких джерел до вас надходить соціальна допомога? Держава чи волонтерство?	Держава 9%	Волонтерство 87%	Не знаю 4%
7. Чи знаєте ви недержавні організації чи соціальні групи, які надають безкоштовну юридичну допомогу?	Так -	Ні 100%	
8. Чи знаєте ви про свої права переселенця?	Так 13%	Ні 87%	
9. На вашу думку, чи намагається держава максимально, в рамках своїх можливостей, забезпечувати ваші права, як переселенця?	Так 8%	Ні 74%	В теперішніх умовах це неможливо 18%
10. Чи зіштовхувались ви з порушенням ваших прав переселенця з боку держави, громади чи волонтерства?	Так 43%	Ні 57%	
11. Як ви вважаєте, чи отримали б Ви	Так 7%	Ні 93%	

необхідну допомогу та сприяння від місцевої адміністрації?			
12. Як ви вважаєте, чи отримали б Ви необхідну допомогу та сприяння від волонтерів?	Так 87%	Ні 13%	
13. Чи є Ви членом груп у соціальних мережах. Оцініть, наскільки вони допомогли Вам адаптуватися?	Так 56%	Ні 44%	